PHR Physicians for Human Rights

OJAH Organization for Justice & Accountability in the Horn of Africa

“ተዘርፏል፣ ተሰብሯል፣ ወድሟል”፦ የተጠያቂነት አለመኖር በኢትዮጵያ የጤና አገልግሎት ላይ ለሚፈፀሙ ጥቃቶች መባባስ እንዴት መንስኤ ሆነ?

ነሐሴ 2018 ዓ.ም. – የPHR የምርምር አጭር ሪፖርት

ምስጋና

ይህ አጭር የምርምር ሪፖርት ከአፍሪካ ቀንድ የፍትህ እና ተጠያቂነት ድርጅት (The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa - OJAH) እና ለሰብዓዊ መብቶች የሚታገሉ ሐኪሞች (Physicians for Human Rights - PHR) የምርምር ባለሙያዎች የተጻፈና የተገመገመ ነው። የምርምር ቡድኑ በዚህ መረጃ ውስጥ ልምዶቻቸውና ፅናታቸው የተንፀባረቀውን የጤና ባለሙያዎች ጥንካሬና ፅናት ማድነቅ እና እዉቅና መስጠት ይፈልጋል።

ስለ ሰብዓዊ መብቶች የሚታገሉ ሐኪሞች (Physicians for Human Rights): ለሰብዓዊ መብቶች የሚታገሉ ሐኪሞች (PHR) የሕክምናና የሳይንስ ዘርፎችን በመጠቀም የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችን ለመመዝገብና ትኩረት እንዲሰጣቸው ለማድረግ ይሰራል። PHR የተመሠረተው ሐኪሞችና ሌሎች የጤና ባለሙያዎች በሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ምርመራና ሰነድ ማስረጃ አያያዝ ላይ ከፍተኛ ተዓማኒነት የሚያላብሱ ልዩ ክህሎቶች አሏቸው በሚል እሳቤ ነው። ወሲባዊ ጥቃት እየተስፋፋ በመምጣቱ እና ለዚህም ምላሽ ለመስጠት፣ PHR በግጭት ቀጠናዎች ውስጥ የሚፈጸሙ ወሲባዊ ጥቃቶችን የሚመለከት ፕሮግራም በ 2003 ዓ.ም (2011) ተግባራዊ አድርጓል፤ ይህ ፕሮግራም በመካከለኛው አፍሪካ ሪፐብሊክ፣ በዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ኮንጎ፣ በኢትዮጵያ፣ በኢራቅ፣ በኬንያ፣ በማያናማር እና በዩክሬን በወሲባዊ ጥቃት ወንጀል ያለመከሰስ መብትን በመቃወም እና በመጋፈጥ ሲሰራ ቆይቷል። ለሰብዓዊ መብቶች የሚታገሉ ሐኪሞች ተቋም በዲሞክራቲክ ሪፐብሊክ ኮንጎ፣ ኬንያ፣ ማይናማር እና ሴራሊዮን ጨምሮ በተለያዩ ግጭቶች እና አውዶች ውስጥ ከግጭት ጋር የተያያዙ የወሲባዊ ጥቃቶች መጠን እና ስፋትን ለመረዳት ምርምር አካሂዷል። ።

ስለ ከአፍሪካ ቀንድ የፍትህ እና ተጠያቂነት ድርጅት (The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa): የአፍሪካ ቀንድ የፍትህ እና ተጠያቂነት ድርጅት (OJAH) ማስረጃ በማሰባሰብ እና ጠብቆ በማቆየት ፍትህ እና ተጠያቂነት የማስፈን ስራዎችን ለማጠናከር በቁርጠኝነት የሚሰራ ነፃ እና ገለልተኛ ድርጅት ነው። ይህ ድርጅት የጦር ወንጀሎችን፣ በሰብአዊነት ላይ የሚፈጸሙ ወንጀሎችን፣ ከግጭት ጋር የተያያዙ ወሲባዊ ጥቃቶችን እና ሌሎች በመላው የአፍሪካ ቀንድ ሀገራት ውስጥ በስፋት የሚፈጸሙ ከባድ የሰብአዊ መብት ጥሰቶችን የመከላከል ተልዕኮ አንግቦ ይንቀሳቀሳል። ይህንንም ተልዕኮ ከግብ ለማድረስ ድርጅቱ መረጃ በማሰናዳት እና ምርመራዎችን በማድረግ፣ ፍትህ እና ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ አመቺ ሁኔታዎችን በመፍጠር፣ መረጃዎችን ጠብቆ በማቆየት እና ትንተና በማካሄድ፣ እንዲሁም አለም አቀፍ ፍትህ እና ተጠያቂነትን ለማስፈን የሚሰሩ አካላትን እና ጥረቶችን በመደገፍ ላይ አተኩሮ ይሰራል። ።

ለማጣቀሻ ይህን እንዲጠቀሙ ይመከራል፦ ለሰብዓዊ መብቶች የሚታገሉ ሐኪሞች (PHR) እና የአፍሪካ ቀንድ የፍትህ እና ተጠያቂነት ድርጅት (OJAH)። “ተዘርፏል፣ ተሰብሯል፣ ወድሟል”፦ ተጠያቂነት አለመኖር በኢትዮጵያ የጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ቀጣይነት ያላቸው ጥቃቶች እንዴት እንዳባባሰ” ሰኔ 2018 ዓ.ም።

መግቢያ እና አጭር ማጠቃለያ

በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች የትጥቅ ግጭት ዋነኛ መገለጫ ሆነዋል። በግጭት በተጎዱ የኢትዮጵያ ክልሎች፣ ትግራይ፣ አማራ እና አፋርን ጨምሮ፣ በጤና ተቋማት፣ በሕክምና አቅርቦት መስመሮች እና በጤና ሠራተኞች ላይ የሚደርሱ ጥቃቶችና ዛቻዎች እንደ የግጭት ስልት ጥቅም ላይ መዋላቸው ቀጥሏል።[1] ተዋጊ ወገኖች የጤና ተቋማትን በአየር

ድሮኖች እየመቱ ሲሆን፣ የጤና ባለሙያዎች ደግሞ ምርመራ እየተደረገባቸው እና እየተገደሉ ነው። በግጭት የተጎዱ የጤና ሥርዓቶችን ለማስቀጠልና እንደገና ለመገንባት የሚያስፈልጉ ሀብቶች እጥረት ያለባቸው ሲሆን፣ ይህም ሁኔታ በዩናይትድ ስቴትስ እና በሌሎች ዓለም አቀፍ ለጋሾች ለወሳኝ የጤና ፋይናንስ ድጋፍ ያደረጉት ቅነሳ ምክንያት የበለጠ ተባብሷል።[2] በቅርብ ወራት ውስጥ ለዓመታት በተፈፀሙ የሰብዓዊ መብት ጥሰቶች ላይ የተስፋፋው ከቅጣት ነፃነት (ተጠያቂነት አለመኖር) እና አሰቃቂ ወንጀሎችን አስቀድሞ የመከላከል እርምጃ አለመኖር በመላው ኢትዮጵያ የተባባሰውን የጥቃት ስጋት የበለጠ አሳሳቢ አድርጎታል።[3] በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ተጨማሪ ጥቃቶች በቅርቡ ሊከሰቱ የሚችሉ ይመስላሉ፤ ይህም ሲቪሎችን (ንፁሃን ዜጎችን) ለከፍተኛ አደጋ ያጋልጣል። ዓለም አቀፉ ማኅበረሰብ በግጭት ወቅት ጤና አገልግሎትን ከሚጠብቀው ደንብ ጋር በተያያዘ ለተፈፀሙ ጥሰቶች ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ እና በሲቪሎች ላይ የበለጠ ጉዳት እንዳይደርስ ለመከላከል አሁኑኑ እርምጃ መውሰድ አለበት።

ለሰብዓዊ መብቶች ለሚታገሉ ሐኪሞች (PHR) እና በአፍሪካ ቀንድ የፍትሕና ተጠያቂነት ድርጅት (OJAH) የተካሄደው ምርምር እንዳሳየው፣ ከኅዳር 2013 ዓ.ም. ጀምሮ በኢትዮጵያ በግጭት በተጎዱ ክልሎች፣ አፋር፣ አማራ እና ትግራይን ጨምሮ፣ በጤና አገልግሎት ላይ ጥቃቶች ተፈፅመዋል። የግጭቱ አካባቢ ከፖለቲካዊ ትብብሮች ጋር ተያይዞ የተቀየር ቢሆንም፣ ጤና አገልግሎትን ዒላማ ያደረገ ጥቃት ግን ቀጥሏል። በኢትዮጵያ የሚንቀሳቀሱ የታጠቁ የጥፋቱ ተዋናዮች፡-

- የጤና ተቋማትን አጥቅተዋል፣ ዘርፈዋል እና ተቆጣጥረዋል።
- የሕክምና አቅርቦቶችን፣ መሣሪያዎችን እና አስፈላጊ መድኃኒቶችን ከማኅበረሰቦች በግድ ነጥቀዋል።
- ሕክምና በመስጠታቸው ምክንያት የጤና ባለሙያዎች ላይ ዝተዋል፣ በኃይል ጥቃት ፈፅመውባቸዋል፣ አልፎ ተርፎም ገድለዋቸዋል።

በPHR እና OJAH ቃለ መጠይቅ የተደረገለት ከትግራይ የመጣ አንድ የጤና መኮንን እንደሚከተለው አጋርቷል፡-

"ብዙ የጤና ጣቢያዎችና ሆስፒታሎች ወድመዋል። አጥቂዎቹ የሕክምና መሣሪያዎችን ዘርፈው የጤና ተቋማቱ ለማኅበረሰቡ እንደገና አገልግሎት እንዳይሰጡ በማሰብ ሆን ብለው አውድመዋቸዋል። ሕንፃዎችን አፍርሰዋል፣ በሮችን ሰባብረዋል፣ እንዲሁም የተለያዩ የውድመትና የዉንብድና ተግባሮችን ፈፅመዋል።"

በInsecurity Insight መሠረት፣ ከጥር 2017 ዓ.ም. እስከ ሚያዝያ 2018 ዓ.ም. ብቻ በኢትዮጵያ 89 በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች በሰነድ ተመዝግበዋል፤ እነዚህም የአየር ድሮኖችን በመጠቀም በጤና ጣቢያዎች ላይ የተፈፀሙ ድብደባዎችን፣ እንዲሁም የጤና ባለሙያዎችን ዒላማ ያደረጉ፣ ማስፈራራት እና መግደልን ያካትታሉ።[4]

በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችና የጥቃት ስጋቶች የቀጠሉ ቢሆንም፣ ሰነድ የማደራጀት ሥራው ውስን ሆኖ ቆይቷል። ለምሳሌ፣ የዓለም ጤና ድርጅት በአሁኑ ወቅት በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን በሚከታተልበት የክትትል ሥርዓቱ ውስጥ ኢትዮጵያን አላካተተም፤ ይህም የክትትል፣ እና የማመሳከር ሂደቶችን በበቂ ሁኔታ ለመደገፍ በቂ ሀብቶች/ግብዓቶች ባለመኖራቸው ነው።[5].[6]

እነዚህ ጥቃቶች በኢትዮጵያ ውስጥ ግጭቶች የሚከሰቱባቸዉን መንገዶች ያንፀባርቃሉ። PHR እና OJAH ከሐምሌ እስከ መስከረም 2016 ዓ.ም. በአፋር፣ በአማራ እና በትግራይ ክልሎች 602 የጤና ባለሙያዎች ላይ የዳሰሳ ጥናት ያካሄዱ ሲሆን፣ አብዛኛዎቹ በጤና ተቋማትና በጤና መሠረተ ልማቶች ላይ የተለያዩ ዓይነት ቀጥተኛ አካላዊ ጥቃቶች እንደደረሱባቸው ገልፀዋል። ከPHR እና OJAH የጤና ባለሙያዎች የዳሰሳ ጥናት እና ከተጨማሪ ምንጮች የተገኙ ዋና ዋና ግኝቶች የሚከተሉትን ያካትታሉ፡-

- በPHR እና OJAH ከተጠኑት 602 የጤና ባለሙያዎች ውስጥ 63.5 በመቶ (382) የሚሆኑት ከኅዳር 2013 ዓ.ም. እስከ መስከረም 2016 ዓ.ም. ባለው ጊዜ በአምቡላንሶች ላይ ጥቃት እንደደረሰ ገልፀዋል።
- በዳሰሳ ጥናቱ ከተሳተፉ የጤና ባለሙያዎች 61.1 በመቶ (368) የሚሆኑት ከኅዳር 2013 ዓ.ም. እስከ መስከረም 2016 ዓ.ም. ባለው ጊዜ በሚሰሩባቸው የጤና ተቋማት ላይ ስርቆትና ዝርፊያ እንደተፈፀመ ገልፀዋል።
- በዳሰሳ ጥናቱ ከተሳተፉ የጤና ባለሙያዎች 57 በመቶ (343) የሚሆኑት ከኅዳር 2013 ዓ.ም. እስከ መስከረም 2016 ዓ.ም. ባለው ጊዜ የሚሰሩባቸው የጤና ተቋማት በታጠቁ ኃይሎች ቁጥጥር ስር የመዋል አደጋ አጋጥሟቸዋል።

በኢትዮጵያ የጤና ባለሙያዎች ቀጥተኛ ለሆኑ የጥቃት ድርጊቶች እና ተያያዥ ከሆኑ ቀጥተኛ ላልሆኑ ተፅዕኖዎች ተዳርገዋል፤ እነዚህም በግጭት ለተጎዱ ማኅበረሰቦች ሕክምና በመስጠታቸው የደረሰባቸውን የአእምሮ ጤና ተፅዕኖ እንዲሁም ደመወዝና መተዳደሪያቸውን በመከልከል የተከሰቱ ኢኮኖሚያዊ ተፅዕኖዎችን ያካትታሉ።

- 28 በመቶ (167) የጤና ባለሙያዎች በኢትዮጵያ በተካሄደው ግጭት ወቅት የጤና ባለሙያ በመሆናቸው ምክንያት ዒላማ እንደተደረጉ ወይም ጥቃት እንደደረሰባቸው ገልፀዋል፤ 45 በመቶ (268) የጤና ባለሙያዎች ደግሞ በጤና ባለሙያነታቸው ምክንያት ጥቃት የደረሰባቸው ወይም ዒላማ የተደረጉ የሥራ ባልደረቦች እንዳሏቸው ገልፀዋል።

ከአፋር የመጣ አንድ የጤና መኮንን እንዲህ ብሏል፦

"አንዳንድ የጤና ባለሙያዎች ጥቃት ደርሶባቸዋል። በግጭቱ ወቅት የጤና ጣቢያዎች እንደ ወንበሮችና የሕክምና አቅርቦቶች እና ንብረቶችን አጥተዋል። እንደ መድኃኒቶች ያሉ የሕክምና አቅርቦቶች እጥረት ነበር፤ አንዳንድ ሰዎች የመድኃኒት እጥረቱን ለመቀበል በመቸገራቸው እኛ እየዋሸን ነው ብለው ያስቡ የነበሩበት ክስተቶችም ነበሩ። አንዳንድ ሰዎች መድኃኒት እየደበቁ ነው ብለው በማሰብ የጤና ባለሙያዎችን ያስፈራሩ ነበር።"

በግጭቱ ውስጥ የተሳተፉ ሁሉም ዋና ዋና የታጠቁ ወገኖች — የኢትዮጵያ መከላከያ ሠራዊት (ENDF)፣ የኤርትራ መከላከያ ሠራዊት (EDF)፣ የትግራይ ሕዝባዊ ነፃነት ግንባር (TPLF) እና የአማራ ፋኖን ጨምሮ — በእነዚህ ጥቃቶች ተሳታፊ መሆናቸው ተጠቅሷል፤ ይህም በኢትዮጵያ በግጭት ወቅት የጤና አገልግሎትን ዒላማ ማድረግ የተለመደ አሠራር መሆኑን ያንፀባርቃል።[7] ባለፉት ስድስት ወራት በጤና ተቋማት ላይ በርካታ የድሮን ጥቃቶች መፈፀማቸው መዘገቡም፣ ይህ ቀውስ እየተባባሰ መሆኑን ማሳያ ነው።[8].

የኢትዮጵያ የጤና ሥርዓት በዓመታት ግጭት በጣም የወደመ ሲሆን፣ ተጨማሪ የጦርነት መባባስን ለመቋቋም ፈፅሞ ዝግጁ አይደለም። በአንድ ወቅት ለቀሪው አፍሪካ ሞዴል ሆኖ የነበረው በትግራይ ያለው የጤና ሥርዓት በግጭቱ ክፉኛ ተጎድቷል።[9] በርካታ ተስፋዎች ቢሰጡም፣ የኢትዮጵያ መንግሥት በእነዚህ ጥቃቶች ለተጎዱት ተጎጂዎችና በሕይወት ለተረፉ ሰዎች ፍትሕ ማረጋገጥ አልቻለም፤ ዓለም አቀፉ ማኅበረሰብም (በተለይም የአፍሪካ ሕብረትና የተባበሩት መንግሥታት) በኢትዮጵያ ለተፈፀሙ የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችና አሰቃቂ ወንጀሎች ተጠያቂነትን ለማስፈን እርምጃ መውሰድ አልቻለም፤ በዚህም ምክንያት ለግጭቱ መነሻ የሆኑት ውጥረቶች መፍትሄ ሳያገኙ እና ሳይቀነሱ ቀርተዋል።[10] ተደጋጋሚውን የዓመፅ ዑደት ለማስቆም አሁንም ዕድል ቢኖርም፣ ግጭቱ እየተባባሰ መሄዱን የሚያመለክቱ የማስጠንቀቂያ ምልክቶች ከአሁኑ እየተስተዋሉ የገኛሉ። የጤና ተቋማት አስቀድመዉ የተለያዩ የህክምና ግብአቶችን እያከማቹ ነው፣ አስቸኳይ ያልሆኑ ጉዳዮችን ወደጎን እያሉ ከፍተኛ በሆነ የአቅርቦት እጥረት እያጋጠማቸዉ በዛ ላይ ደመወዝ ያልተከፈላቸው ሠራተኞች ይዘዉ እየሰሩ ይገኛሉ። ውጥረቱ እየተባባሰ በመምጣቱ፣ ትርጉም ያለው ጣልቃ ገብነት ለማድረግ ያለው ዕድል ከጊዜ ወደ ጊዜ እጅጉን እየጠበበ ነዉ።

ዓለም አቀፍ ተዋናዮች በኢትዮጵያ ለአምስት ዓመት በዘለቀው ግጭት የተነሳ ለተከሰተው ቀውስ የሚያስፈልገውን ፈጣን ምላሽ በመገንዘብ ምላሽ ሊሰጡ ይገባል። በዓለም አቀፍ ሰብዓዊ ሕግ ለጤና አገልግሎት የተሰጡት የህግ ከለላዎች ግልፅና የማያሻሙ ቢሆኑም፣ በመላው ኢትዮጵያ ከተጠያቂነት አለመኖር ጋር ተያይዞ እነዚህ ከለላዎች ስልታዊ በሆነ መልኩ ተጥሰዋል። በግጭት በተጎዱ ክልሎች የጤና መሠረተ ልማትን፣ የአቅርቦት መስመሮችን/ሰንሰለቶችን እና የጤና ባለሙያዎችን የደመወዝ ክፍያ ለመደገፍ አስቸኳይ ኢንቨስትመንት ያስፈልጋል፤ እንዲሁም ጥቃቶችን ለመመርመርና ተጨማሪ ቀውሶችን/ብጥብጦችን ለመከላከል ተአማኒ የሆኑ እና ተጠያቂነትን የሚያሰፍኑ ሥርዓቶች በአስቸኳይ መተግበር አለባቸው።

ምክረ ሐሳቦች

ለግጭቱ ውስጥ ለተሳተፉ ሁሉም ወገኖች፦

- በጤና ዘርፍ ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን እንደ የጦርነት ስልት መጠቀም ያቁሙ፤ በግጭት ወቅት ለጤና አገልግሎት ሊደረግ የሚገባዉን ጥበቃ እና ከለላ ያክብሩ።

- የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችንና ሌሎች የዓለም አቀፍ ሕግ ጥሰቶችን ለመከታተልና ለመመዝገብ የዓለም አቀፍና የክልላዊ ምርመራ አደረጃጀቶችን እንደገና በማቋቋም በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችን ጨምሮ፣ የተፈጸሙ ከባድ የሰብአዊ መብት ጥሰቶች እና አሰቃቂ ወንጀሎችን ገለልተኛ እና ነፃ በሆነ መልኩ የመረጃዎች አያያዝ እና ምርመራን ማረጋገጥ።

- በህይወት ለመኖር አስፈላጊ የሆኑ አቅርቦቶችን የሚፈልጉ ሲቪሎች (ንፁሀን ሰዎች) ከአድልዎ ነፃ የሆነ የሰብዓዊ ድጋፍ ምንም እንቅፋት ሳይኖርበት እንዲደርሳቸው ማስቻል፤ በግጭት የተጎዱ አካባቢዎች በሙሉ የጤና አገልግሎቶች አቅርቦትን፣ ተደራሽነትን፣ ተቀባይነትንና ጥራትን እንዲሁም ሌሎች የመልሶ ማቋቋሚያ ወይም የማገገሚያ ድጋፎችን ከግጭት ጋር በተያያዘ ወሲባዊ እና የስነ ተዋልዶ ጥቃት ለተፈጸመባቸው ሁሉም ሰዎች ያለምንም አድልዎ ማመቻቸት።።

ለኢትዮጵያ መንግሥት፡-

- የደመወዝ ውዝፍ ክፍያዎችን ጨምሮ ሙሉ የደመወዝ ክፍያ መኖሩን በማረጋገጥ የኢትዮጵያን የጤና ባለሙያዎች ይደግፍ፤ እንዲሁም ሁለተኛ ደረጃ የስነ-ልቦና ጉዳትና በሌሎች ላይ ከደረሰ ጉዳት የሚመነጭ የስነ-ልቦና ጫናን ለመቋቋም ድጋፍ መስጠት።

- በግጭቱ ቀጥተኛ ተጎጂ የሆኑ ሰዎችን በማሳተፍ፣ ከዓለም አቀፍና ከክልላዊ ደረጃዎች ጋር የሚጣጣም የሽግግር ፍትሕ ሂደትን በመተግበር ተዓማኒነት ያላቸው፣ ተጎጂዎችና ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎችን ያማከሉ ፈጣን የካሳ፣ የፍትሕና የተጠያቂነት እርምጃዎች መወሰዳቸውን ማረጋገጥ።

- በትግራይ፣ በአማራ እና በአፋር የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ ሕግ (IHL) ጥሰቶች እንዲሁም የጦር እና በሰብዓዊነት ላይ የሚፈፀሙ ወንጀሎች ተብለዉ የተለዩ ድርጊቶች ላይ ፈጣን፣ ነፃና ጥልቅ ምርመራ ማካሄድ፤ እንዲሁም ወንጀል ፈጻሚዎች በግልፅና ተዓማኒነት ያላቸው ሂደቶችን በመከተል ለፍትሕ መቅረባቸውን ማረጋገጥ።

ለዓለም አቀፉና ለቀጠናው ማኅበረሰብ፡-

- ጥሰቶችን ለመመዝገብ እና ለተጎዱ ማኅበረሰቦች ፍትሕና ተጠያቂነት የሚያረጋግጡ መንገዶችን ለመፍጠር ከአድልዎ ነፃና ገለልተኛ የሆኑ የምርመራ መንገዶችን በአስቸኳይ መልሶ ማቋቋም።

- በኢትዮጵያ የጤና መብት እውን እንዲሆን ለመደገፍ የሚውል ገንዘብ ማሰባሰብ፣ የተሰበሰብዉን ገንዘብ በአግባቡ አኑሮ ማሰራጨት። ይህም በዓለም አቀፍ የጤና ትብብሮችና በሰብዓዊ መብት፣ በፍትሐዊነት እና በጋራ ተጠያቂነት መርሆች ላይ በተመሠረቱ የእርዳታ ስምምነቶች በኩል አስፈላጊ አቅርቦቶችንና ቁሳቁሶችን ለማቅረብ፣ በግጭት የተጎዱ የጤና ሥርዓቶችን መልሶ ለመገንባት እና የጤና ባለሙያዎችን ለመደገፍ በአግባቡ አገልግሎት ላይ መዋሉን ለማረጋገጥ እንጂ ድጋፍን ለመገደብ፣ መረጃ ወይም አስፈላጊ የጤና አገልግሎቶች ለመጠቀም እንደ ቅድመ ሁኔታ መቅረብ፣ ወይም እንደ መደራደሪያ መሣሪያ መዋል የለበትም።
- ለኢትዮጵያ በሚደረገው በሰብዓዊ ድጋፍ ውስጥ በግጭት የተጎዱ ሕዝቦች ትርጉም ያለው ተደራሽነት እንዳላቸው ማረጋገጥ፤ ይህም ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎች ላይ ያተኮረ፣ የስነ-ልቦና ጉዳትን ያገናዘበ እንክብካቤን እና ከግጭት ጋር ተያያዥ የሆነ ወሲባዊ ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎችን አካላዊና ስነ-ልቦናዊ ማገገሚያን ያካተተ፤ ለህፃናትና ለወጣቶች ልዩ የሕክምና እና የድጋፍ እንክብካቤ መስጠቱን ማረጋገጥን ያካትታል።

- የዓለም አቀፍ ፍትህ መርህን በመከተለ ሁሉን አቀፍ ዳኝነት እና ፍትህ የሚሹ ጥያቄዎችን በመደገፍ፣ እንዲሁም ሌሎች በክልላዊ እና በዓለም አቀፍ ፍርድ ቤቶችና ኮሚሽኖች በኩል ተጠያቂነትን ለማስፈን የሚያስችሉ መንገዶችን በመደገፍ በጤና አገልግሎት ላይ ለሚፈፀሙ ጥቃቶች ተጠያቂነትና ፍትሕ እንዲሰፍን የሚያበረታቱ እርምጃዎችን መዉሰድ፤

ለተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽነር ፅሕፈት ቤት፡-

- በኢትዮጵያ ስላለው የሰብዓዊ መብቶች ሁኔታ ዓመታዊ ሪፖርቶችን ጨምሮ ወቅታዊ መረጃዎችን ይፋ ማድረግ፤ በተጨማሪም ቀደም ሲል ለተፈፀሙ ጥሰቶች ተጠያቂነትና ፍትሕ እንዲረጋገጥ እና ተጨማሪ አስከፊ ሁኔታዎች እንዳይፈፀሙ ለመከላከል የሚደረጉ ዓለም አቀፍ ጥረቶችን ማጠናከር።

- የብሔራዊ የሽግግር ፍትሕ ሥርዓቶች ሙሉ በሙሉ በተግባር ላይ መዋላቸውን ማረጋገጥ እና የአፈጻፀም ሂደታቸዉን መከታተል።

- በኢትዮጵያ ላሉ የሰብዓዊ መብት ጉዳዮች ላይ ነፃ የሆኑ የውጭ ምርመራዎች እንዲኪያሄዱ መደገፍ።

ለዓለም ጤና ድርጅት፡-

- በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት አሰጣጥ ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን መመዝገብ፤ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች የክትትል ሥርዓት (Surveillance System for Attacks on Health Care) ውስጥ የሚካተቱ መረጃዎችን ጨምሮ በጤና አገልግሎት ላይ ስለሚፈፀሙ ጥቃቶች የተሰበሰቡ መረጃዎችን በይፋ ማጋራት።

የጥናት ዘዴ፡-

ከሐምሌ እስከ ጥቅምት 2016 ዓ.ም. በአማራ፣ በአፋር እና በኦሮሚያ ክልሎች በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችን እና በግጭቱ በኢትዮጵያ የጤና ሥርዓት ላይ የደረሰውን መጠነ ሰፊ ተፅዕኖ ለመመዝገብ የአፍሪካ ቀንድ የፍትህ እና ተጠያቂነት ድርጅት እና ሐኪሞች ለሰብአዊ መብቶች ተቋም፣ አኃዛዊ እና ገለጻዊ የመረጃ ምንጮችን በማጣመር ድብልቅ የጥናት እና ምርምር ዘዴዎችን ስራ ላይ አዉለዋል፤ ይህም በ602 የጤና ባለሙያዎች የተካሄዱ የተቀናጁ የዳሰሳ ጥናቶችን፣ 40 ቁልፍ መረጃ ሰጪዎችን ያሳተፉ ቃለ-መጠይቆችን እና አራት የቡድን ውይይቶችን ያካትታል (ሙሉ የምርምር ዘዴውን ለማየት **አባሪ 1** ን ይመልከቱ)። ይህም ጥናት በጤናዉ ዘርፍ የተፈፀሙ ጥቃቶችን መጠን እና ወሰን ለመረዳት፣ እንዲሁም በኢትዮጵያ የጤና ባለሙያዎችን ተግባራዊ ተሞክሮዎች በጥልቀት ለመመርመር መንገድ ከፍቷል። ጥናቱ OJAH በኢትዮጵያ በስፋት በሚስተዋሉ ግጭቶች ምክንያት በሰብዓዊ መብት ላይ የሚፈፀሙ ወንጀሎችን ለመከታተል የሚያከናዉነዉ ሥራ አካል ሲሆን፣ አሁንም ቀጣይነት ባለዉ መልኩ በየአካባቢዉ ከሚገኙ የሰብዓዊ መብት ተሟጋቾች መረብ በሚያገኘው ሪፖርትና ተዓማኒነት ያላቸው የተለያዩ ምንጮችን በመጠቀም የጤና ባለሙያዎችና የጤና ተቋማት በተለያዩ የታጠቁ ኃይሎች በቀጥታ ጥቃት እንደተፈፀመባቸው የሚያስረዱ ክስተቶችን የመረጃዎችን ተዓማኒነት እና የግኝቶችን አስተማማኝነት እያረጋገጠ በመዝገብ ላይ ይገኛል።

ግኝቶች፡- በ2017 እና 2018 ዓ.ም. የኢትዮጵያ የጤና አገልግሎት ጥቃት እየደረሰበት ይገኛል

በኢትዮጵያ የትጥቅ ግጭት በኅዳር 2013 ዓ.ም. በትግራይ ክልል ከተጀመረ ወዲህ፣ አማራ፣ አፋር እና ኦሮሚያን ጨምሮ በርካታ የኢትዮጵያ ክልሎች በግጭት ውስጥ ቆይተዋል፤ ይህም ንፁሀን ዜጎች እና በማህብረሰቡ ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ አሳድሯል። የሰብዓዊ እርዳታ ሪፖርቶችም ከፍተኛ የሰብዓዊ መብቶች እና የጦርነት ሕጎች ጥሰቶች መኖራቸዉን መዝግበዋል። እነዚህም ጥሰቶች በንጹን ላይ የተፈፀሙ ግድያዎችን፣ ጾታዊ ጥቃቶችን፣ የድሮን ጥቃቶችን፣ በጅምላ ማሰር፣ እንደ ሆስፒታሎችና ትምህርት ቤቶች ያሉ የሲቪል ተቋማትን የጥቃት ዒላማ ማድረግን፣ በጤና አገልግሎት መስጫዎች ላይ ጥቃቶች መፈፀንም፣ እንዲሁም የሰብዓዊ ድጋፍ፣ የመጓጓዣ፣ የባንክ አገልግሎቶችና የመገናኛ መሠረተ ልማቶችን አገልግሎት እንዳይሰጡ መስተጓጎልን ያካትታሉ።[11]

በInsecurity Insight በተካሄደው ምርመራ መሠረት፣ ከጥር 2017 ዓ.ም. እስከ ሚያዝያ 2018 ዓ.ም. ባለው ጊዜ ብቻ በኢትዮጵያ 89 በጤና አገልግሎቶች ላይ ያነጣጠሩ ጥቃቶች ተፈፅመዋል።[12] በሰነድ የተመዘገቡት በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች፣ በሆስፒታሎችና በክሊኒኮች ላይ የተፈፀሙ የጥቃት እርምጃዎች፣ ወደ ጤና ተቋማት በግዳጅ መግባትና ተቋማቱን መቆጣጠር፣ የሕክምና ማጓጓዣ መሣሪያዎችን ማውደምና ማበላሸት፣ እንዲሁም የመድኃኒት ተደራሽነትን የሚያደናቅፉ ጥቃቶችን ያካትታሉ። በሰነድ ከተመዘገቡ ከ89 ክስተቶች ዉስጥ 23 የጤና ባለሙያዎች መገደላቸው፣ ዘጠኝ የጤና ባለሙያዎች መጎዳታቸው፣ ሌሎች ስምንት መታፈናቸው እና 76 መታሰራቸው ተጠቁሟል ። አብዛኛዎቹ ክስተቶች በአማራ ክልል የተመዘገቡ ናቸዉ(64 ኬዞች)።[a] በዚህ የመረጃ ስብስብ ውስጥ በጤናው ዘርፍ ላይ ጥቃት እንደፈፀሙ ተለይተው በብዛት የቀረቡት የኢትዮጵያ መከላከያ ሠራዊት (48) እና የኢትዮጵያ ፖሊስ (11) ናቸው።[b]

በ2017 እና 2018 ዓ.ም. በኢትዮጵያ በሚታዩ ተደጋጋሚ ጥሰቶች ውስጥ በተደጋጋሚ ጥቃት መፈፀሙን ማሳያ የሆኑ በበርካታ በጤና አገልግሎቶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች መኖራቸዉን OJAH መመዝገብ ችሏል፤ እነዚህም ጥሰቶች በጤና ባለሙያዎች እና የጤና ተቋማት ላይ ጥቃት መፈፀም፣ አቅርቦቶችን ማውደም፣የሰብዓዊ ድጋፍን ተደራሽነት ማስተጓጎል እና የጤና ባለሙያዎችን ደመወዝ መከልከልን ያካትታሉ።[13]

---

[a] While the majority of cases were documented in the Amhara region. Cases were also documented in Tigray (5), Gambela (3), Benishangul-Gumuz (3), Oromia (7), Addis Ababa (4), Sidama (1) and Southern Nations, Nationalities, and Peoples (SNNP)(1).

[b] Other armed actors were also identified as perpetrating attacks on health, including the Fano (7), Tigray People's Liberation Front (3), Oromo Liberation Army (3) and militia/unidentified armed actor (7).

በድሮን ቴክኖሎጂ የተደገፉ በጤና ተቋማት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች፣[14]

በጤና አገልግሎት ተቋማት ላይ ጥቃት ለመፈፀም የአየር ድሮኖችን ጥቅም ላይ ማዋል ከጊዜ ወደ ጊዜ እያየለ መምጣቱ በኢትዮጵያ እየተስተዋሉ ያሉ ግጭቶች ዋነኛ መገለጫ ሆኗል። የኢትዮጵያ መከላከያ ሠራዊትም (ENDF) ከ2013 ዓ.ም. ጀምሮ በውስጣዊ ግጭቶች የድሮን ቴክኖሎጂ መጠቀሙን በይፋ አሳውቋል።[15] በግጭት ወቅት በጤና ተቋማትና በጤና ባለሙያዎች ላይ ጥቃት መፈፀም በአለማቀፍም ሆነ በሀገር ዉስጥ ድንጋጌዎች የተከለከለ ቢሆንም፣ ENDF ንጹሃን ዜጎችን እና መሠረተ ልማቶችን የድሮኖች ዒላማ የማድረግ ተደጋጋሚ ታሪክ አለው።[16]

መስከረም 17 ቀን 2017 ዓ.ም. አንድ ድሮን በሳንካ የመጀመሪያ ደረጃ የጤና አገልግሎት መስጫ ክፍል ላይ ጥቃት ፈፀመ።[17] በአማራ ክልል የሰሜን ወሎ ዞን ዋና ከተማ ከሆነችው ወልድያ 20 ኪሎ ሜትር ርቃ በምትገኝ ከተማ ውስጥ የሚገኘው ይህ የጤና ተቋም፣ በሺዎች ለሚቆጠሩ ሰዎች መሰረታዊና አስቸኳይ የጤና አገልግሎቶችን ይሰጥ ነበር። ሪፖርቶች ድሮኑ በጤና ተቋሙ ታካሚዎች ተኝተው የሚታከሙበት የሕክምና ክፍልን እንደመታ ያመለክታሉ።[18] የአካባቢው ነዋሪዎች ጥቃቱ ሕክምና እየተደረገላቸዉ የነበሩ የፋኖ ተዋጊዎችን ዒላማ ያደረገ ሊሆን እንደሚችል ቢጠረጥሩም፣ ጥቃቱ በጤና ተቋሙ ለመውለድ የመጣች ነፍሰ ጡር እናትን ጨምሮ አምስት ንፁሀን ሰዎችን ለሞት ዳርጓል።[19] በተጨማሪም በርካታ የጤና ባለሙያዎችን ጨምሮ 10 ሰዎች ላይ ጉዳት አድርሷል። ጥቃቱ ሕይወት ከመቅጠፉም በተጨማሪም፣ የጤና አገልግሎት መስጫ መሠረተ ልማቶችን በማበላሸት አገልግሎት እንዳይሰጥ አድርጓል። OJAH እንደመዘገበውም፣ ከዚያ በኋላ የሕክምና ሠራተኞች የጤና ተቋሙን ለቀዉ የወጡ ሲሆን፤ ይህም ተቋሙ በሺዎች ለሚቆጠሩ ነዋሪዎች ሕይወት አድን የጤና አገልግሎቶች እንዳይሰጥ አድርጓል። እነዚህ ጥቃቶች ድሮኖችን በኢትዮጵያ እንደሚያሠራ የሚታወቀው ብቸኛው የወታደራዊ ኃይል የሆነው የኢትዮጵያ መከላከያ ሠራዊት (ENDF) የፈፀማቸው ሊሆኑ እንደሚችሉ ተጠቁሟል።[20]

የካቲት 4 ቀን 2018 ዓ.ም. በአማራ ክልል በደቡብ ጎንደር ዞን ለሳምንታት ከባድ ውጊያ ከተካሄደ በኋላ፣ የፋኖ ኃይሎች ደብረ ታቦር ከተማን ለመቆጣጠር በመሞከራቸው ግጭቱ ወደ ሰፊ ጦርነት ተቀየረ። ዓመፁ የአራት ንጹሃን ዜጎች ሞት እና የበርካታ ንብረቶች ዉድመት እንዳስከተለ ተዘግቧል። በፋኖ ሚሊሻዎች ከወደሙ የህዝብ ሀብቶች መካከል 20 የመንግሥት ተቋማት ይገኙበታል፤ እነዚህም የአካባቢው የጤና መምሪያ፣ የሕክምና አቅርቦት መጋዘኖች እና ሁለት አምቡላንሶችን ያካትታሉ።[21] ከጤና ጋር የተያያዙ መሠረተ ልማቶችና የአስቸኳይ ጊዜ ማጓጓዣዎች መውደማቸው አስፈላጊ የጤና አገልግሎቶችን የማግኘት ሂደትን በእጅጉ አስተጓጉሏል፤ በተጨማሪም የዜጎችን መብትና ደህንነት በይበልጥ አደጋ ላይ ጥሏል።

ጤና ባለሙያዎችን ዒላማ ማድረግ፣ ማስፈራራት እና መግደል

ነሐሴ 28 ቀን 2017 ዓ.ም. በአማራ ክልል መራዊ ከተማ አንድ ሲቪል የጤና ባለሙያ በፌዴራል ወታደሮች እንደተገደለ ተዘግቧል። ሟቹ የመራዊ ሰፈር ውስጥ የሚገኘው የሪም ጤና ጣቢያ ኃላፊ ነበር፤ እናም “ከጠላት” ጋር ይሠራል በሚል ዉንጀላ ዒላማ ተደርጎ ሊሆን ይችላል ይሚለ ጥርጣሬ አለ።[22]”[23]

ኅዳር 27 ቀን 2017 ዓ.ም. አንድ የጤና መረጃ ቴክኖሎጂ ባለሙያ በአማራ ክልል፣ በምዕራብ ጎጃም ዞን፣ ደምበጫ ዙሪያ ወረዳ፣ ደምበጫ ከተማ በሚገኘው አንገኔ ጤና ጣቢያ ውስጥ በሥራ ላይ እያለ እንደተገደለ ተዘግቧል። የጥቃቱ ፈጻሚዎችም የፋኖ ኃይሎች አባላት እንደነበሩ ተጠርጥሯል።[24]

ጥር 26 ቀን 2018 ዓ.ም. በአማራ ክልላዊ መንግሥት ጤና ቢሮ የሚሠራ አንድ የጤና ባለሙያ በባሕር ዳር በአካባቢው የፀጥታ ኃይሎች ታፍኖ እንደተገደለ ተዘግቧል። ለምን ዒላማ እንደተደረገ የማያውቁት የሥራ ባልደረቦቹ እንደገለፁት፣ ከአማራ ክልላዊ መንግሥት ጋር የተያያዙ የፀጥታ ሠራተኞች ከፌዴራል ጤና ሚኒስቴር የመጡ እንግዶችን ለመቀበል እንደመጡ በማስመሰል ወደ ፅሕፈት ቤቱ ገቡ፣ የጤና ባለሙያውን በቁጥጥ ስር በማዋል በባሕር ዳር ከተማ ከቤዛዊት አካባቢ ወደ ሌላ ቦታ ወስደው ለምርመራ አቀረቡት። ይህ በሆነ በአራት ሰዓታት ውስጥ መሞቱ ተዘግቧል። ከታሰረ በኋላ፣ የፀጥታ ኃይሎች መኖሪያ ቤቱን በመፈተሽ የግል ላፕቶፑንና በቤቱ የተገኙ ሁሉንም ሞባይል ስልኮች ወስደዋል። ቤተሰቡ በዚያኑ ቀን አስከሬኑን እንዲረከብ እንደተነገራቸዉ ተዘግቧል።[25]

የመልሶ ማቋቋምና የፍትሕ እጦት ጉዳቱ እንዲባባስ ምቹ ሁኔታዎችን እየፈጠረ ነው

በጤና አገልግሎት ላይ ከሚፈፀሙ ተደጋጋሚ ጥቃቶች በተጨማሪ፣ በግጭት ተጎድተው በሚገኙ ክልሎች የኢትዮጵያ የጤና አገልግሎት ሥርዓትን ትርጉም ባለዉ መልኩ መልሶ ማቋቋም አልተቻለም። እውነታው የሚያሳየው፣ በጤና ሥርዓቱ የመልሶ ማገገም አቅም ላይ በቀጥታ ጫና ለማሳደር ሆን ተብለዉ የሚሰሩ ስራዎች እንዳሉ የሚያሳይ ሲሆን፣ ይህም በተፈፀሙ ጥቃቶች የደረሱ ችግሮች ሳይፈቱ እንዲቆዩ እያደረገ ነው። እነዚህም ጫናዎች የጤና ባለሙያዎችን መሰረታዊ መብቶች መከልከል፣ የጤና ሥርዓቱን መልሶ ለማቋቋም

የሚሰጠውን ዓለም አቀፍ የገንዘብ ድጋፍ መቀነስ እና ለክልላዊ የጤና ሥርዓቶች ድጋፍ አለመስጠትን፣ በተለይም በትግራይ በግልጽ የሚስተዋሉትን ክልከላዎች ያካትታል። በተጨማሪም፣ በጤና አገልግሎት አሰጠጥ ላይ ለተፈፀሙ በመረጃ የተደገፉ ጥቃቶች ተጠያቂነት እንዲኖር ጥረት አለመደረጉ እንዲሁም ተአማኒነት ያለው የሽግግር ፍትሕ ስርዓት አለመኖሩ፣ በጤና አገልግሎት ላይ የሚደርሱ ሥጋቶች ተባብሰዉ እንዲቀጥሉ ምቹ ሁኔታዎችን ፈጥሯል።[26]

የግንቦት 2017 ዓ.ም. የጤና ባለሙያዎች አድማ፡ በግንቦት 2017 ዓ.ም. በመላው ኢትዮጵያ የጤና ባለሙያዎች የተሻለ ደመወዝ፣ የተሻለ የሥራ ሁኔታ እና ያልተከፈለ ዉዝፍ ደሞዝ እንዲከፈላቸው በመጠየቅ አድማ አደረጉ።[27] ይህ የሥራ ማቆም አድማ በመላው ሀገሪቱ የመሰረታዊ የጤና አገልግሎቶች መስተጓጎል አስከትሏል። ብዙ የጤና አገልግሎት ሰጪዎች አድማውን ለማድረግ እንደ ምክንያት ያነሱት ግጭትና በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን፣ ተደጋጋሚ የስራ ጫና እና ዉጥረትን፣ የድጋፍ እጦትን እና ያልተከፈለ ደመወዝን ነበር።[28] የጤና ባለሙያዎች በግጭት የተጎዱ የጤና ተቋማትን መልሶ ለመገንባት የሚያስችል ኢንቨስትመንት አለመኖሩ እና የጤና ባለሙያዎች መሠረታዊ አገልግሎቶችን መስጠት አለመቻል ከአድማዉ ጋር ግልፅ ትስስር እንዳለዉ ገልፀዋል።[29] የኢትዮጵያ መንግሥት በአድማ ከተሳተፉ የጤና ባለሙያዎች ጋር ትርጉም ያለው ውይይት አላደረገም፤ በተጨማሪም ከአድማው ጋር በተያያዘ ቢያንስ 140 የጤና ባለሙያዎችን በማስፈራራት አስሯል፣ ቢያንስ 20 የጤና አገልግሎት ሰጪዎችንም ለብዙ ሳምንታት ከውጭ ግንኙነት አርቆ አስቀምጧል።[30] በአድማው ላይ የተወሰደው የአፈና እርምጃ በ2017 እና 2018 ዓ.ም. የታየው የኢትዮጵያ መንግሥት የዜጎች የመሰባሰብና የመንቀሳቀስ ነፃነትን መገደብና ማስፈራራት ላይ ያተኮረ የተቀናጀ አሠራር አካል ነው።[31]

በ2017 እና 2018 ዓ.ም. የዓለም አቀፍ የጤና ፋይናንስ ቅነሳዎች ጉዳቱን ማባባሳቸው፡ በ2017 ዓ.ም. በውጭ ድጋፍ በኩል ይሰጥ የነበረው ከ380 ሚሊዮን ዶላር በላይ የጤና ፋይናንስ ድጎማ በድንገት መቋረጡ በኢትዮጵያ የጤና አገልግሎት ሥርዓት ላይ ከፍተኛ ተፅዕኖ ከማሳደር ባለፈ ቀድሞ የደረሱ ጉዳቶች እንዲባባሱ አድርጓል።[32].⍰ በዓለም አቀፍ የጤና ድጋፍ ላይ የተደረጉ ቅነሳዎች ለኤችአይቪ ህክምና አስፈላጊ የሆኑ የጤና ግብአቶች አቅርቦትን እና የእናቶችና የሕፃናት ጤና አገልግሎቶችን አስተጓጉለዋል፣ ጥቃት ለደረሰባቸዉ ሰዎች የሚሰጡ አገልግሎቶችን እና አስፈላጊ የሆኑ የሥነ-ምግብ ድጋፎችን ተደራሽነት ገድበዋል። ይህም እንዳይከሰቱ መካላከል ይቻል የነበሩ እንደ እናቶች ሞት ያሉ ከባባድ ጉዳቶችን አስከትሏል። [33].⍰ ለምሳሌ፣ በኢትዮጵያ አምስት የአገልግሎት ማዕከላትን ያንቀሳቅስ የነበረው የስቃይ ሰለባዎች ማዕከል (CVT)፣ በግጭቱ ወቅት የተደፈሩ ሴቶችን የማማከርና የፊዚዮቴራፒ ክፍለ ጊዜዎችን፣ እንዲሁም ለጤና ባለሙያዎች በእንክብካቤ አሰጣጥ ላይ ሲስጠ የነበረዉን ሥልጠና ለማቋረጥ ተገዷል።[34]⍰ የዓለም አቀፍ የጤና ፋይናንስ ቅነሳዎች በጾታዊ ጥቃት ሰለባዎች ላይ ቀጥተኛ የሆነ ተፅዕኖ አሳድረዋል፤ ምክንያቱም ለማገገም፣ ለደህንነትና ወደ እለት ተለት ኑሯቸዉ እንዲመለሱ የሚረዱ አገልግሎቶችን አስቀርቷል። የተጠናከሩ መረጃዎች የሚያሳይቱም የፋይናንስ ድጋፍ በድንገት መታገዱ ያስከተለው ጫና ከአንድ ዓመት በኋላም በ2018 ዓ.ም. እንደቀጠለ ነው።[35]⍰ ከውጭ የሚገኘው የድጋፍ መጠን እየቀነሰ በመምጣቱ፣ አሁን የቀሩት የምግብና የገንዘብ ድጋፍ ፕሮግራሞች እስከ ሰኔ 2018 ዓ.ም. ድረስ የገንዘብ ድጋፍ አጥተው ሊዘጉ የሚችሉበት አደጋ አለ፤ ይህም ግጭቶች እስካሁን በቀጠሉባቸው አከባቢዎች ከፍተኛ ስጋትን እይፈጠረ ይገኛል።[36]

በ2018 ዓ.ም. የትግራይ የጤና አገልግሎት ሥርዓት ለመፍረስ ከጫፍ ደርሷል፡ በመጋቢት 2018 ዓ.ም. የትግራይ ክልል ጤና ቢሮ በነዳጅ፣ በመድኃኒትና በሕክምና አቅርቦቶች ከፍተኛ እጥረት እንዲሁም በፋይናንስ ላይ በተደረጉ ገደቦች ምክንያት የትግራይ የጤና ሥርዓት በቅርቡ ሊቋረጥ የሚችል የአሠራር ቀውስ ገጥሞታል በማለት አስቸኳይ ጥሪ አቅርቦ ነበር።[37] በትግራይ ያሉ ባለሥልጣናት ከጥር 2018 ዓ.ም. ጀምሮ ለትግራይ የሚደረገው የነዳጅ አቅርቦት ታግዷል በማለት ዘግበዋል፤ ይህም የሕክምና ማጓጓዣዎችንና አምቡላንሶችን ለማንቀሳቀስ ችግር በመፍጠር፣ እንዲሁም ክትባቶችን አቀዝቅዞ ለማቆየት (cold-chain) ያለውን አቅም በማዳከም የጤና አገልግሎት አሰጣጥን እጅጉን አውኳል።[38] በተጨማሪም፣ የትግራይ ጤና ቢሮና የሰብዓዊ ድርጅቶች እንደዘገቡት ከፍተኛ የመድኃኒትና የሕክምና አቅርቦት እጥረት በመኖሩ አቅርቦቶችን በኮታ ለማከፋፈል፣ አስፈላጊ የሕክምና ሂደቶችን ለማዘግየት እና አቅርቦቶችን ለመጠባበቂያ ለማከማቸት ተገድደዋል።[39] በክልሉ የሚሰሩ የጤና ባለሙያዎችም ከጥር 2018 ዓ.ም. ጀምሮ ያለ ደመወዝ ሲሠሩ ቆይተዋል።[40]

ከዚህ በላይ የተጠቀሱት ክስተቶች ባጠቃላይ በጤና ባለሙያዎች፣ በጤና ተቋማት፣ በሕክምና አቅርቦቶች እና በድጋፍ ሥርዓት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ስርዓት ላይ በቀጣይነት ሊከሰቱ ስለሚችሉ ችግሮች እና ስጋቶች ጥቆማ ይሰጣሉ። ነገር ግን እስካሁን ለተፈፀሙ ወንጀሎች ፍትሕም ሆነ ተጠያቂነት አልተረጋገጠም። በተጨማሪም፣ በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች በሚገባ ከመመዝገብ አንፃር አሁንም ከፍተኛ ክፍተት ይታያል፤ የዓለም ጤና ድርጅትም በአሁኑ ወቅት ኢትዮጵያን በጤና አገልግሎት ላይ ለሚፈፀሙ ጥቃቶች በሚያካሂደው የክትትል ሥርዓት ውስጥ አያካትታትም።[41].[42]

ግኝቶች፡- አሁን ያለው ሁኔታ ከኅዳር 2013 እስከ ጥቅምት 2017 በጤና ላይ ከተመዘገቡ የጥቃት ድርጊቶች ጋር ተመሳሳይ የሆኑ አካሄዶችን ያንፀባርቃል[c]

[c] Between July and October 2024 PHR and OJAH undertook a rigorous-mixed method approach to document attacks on health care, and the broader impact of conflict on Ethiopia’s health system in the Tigray, Amhara, Afar and Oromia regions. Quantitative and qualitative data were triangulated, including 602 structured

በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች በኢትዮጵያ በተለያዩ ክልሎች እየደረሱ ያሉ፣ ቀጣይነት ያላቸውና በስፋት የሚፈፀሙ የግጭት ዘዴዎች አካል ሲሆኑ፣ ግልፅ የሆነ ዓላማቸውም ህዝቡ እንዳይረጋጋ ማድረግና በሕዝብ ላይ የሚደርሰውን ጉዳት ማባባስ ነው። በአሁኑ ወቅት በጤና አገልግሎት ላይ ጥቃት የሚፈፀምበት መንገድ ከኅዳር 2013 ዓ.ም. ጀምሮ በትግራይ ጦርነት ወቅት በስፋት ከተመዘገቡት የጥቃት አካሄዶች ጋር ይመሳሰላል፤ እንዲሁም በ2013 እና 2014 ዓ.ም. ግጭቶች በሌሎች ክልሎች፣ በተለይም በአማራ እና በአፋር ክልል እየተባባሱ የሄዱ ሲሆን ተመሳሳይ ጥቃቶችም በተደጋጋሚ ተመዝግበዋል።

ግጭቶች በተለያዩ ወቅቶች በተለያዩ የኢትዮጵያ ክልሎች ላይ ተፅዕኖ እያሳደሩ ሲሆን፣ የጥቃቶቹ አካሄድ ተመሳሳይ እና ተፅዕኗቸዉም ቀጣይነት ያለዉ መሆኑን መገንዘብ ይቻላል። የጤና አገልግሎት ሥርዓቶች ዒላማ ተደርገው ጉዳት ደርሶባቸዋል ወይም ወድመዋል፤ የጤና ባለሞያዎች ቆስለዋል፣ ማስፈራሪያ ደርሶባቸዋል፤ በተጨማሪም ውጤታማ የጤና አገልግሎት ለመስጠት አስፈላጊ የሆኑ መድኃኒቶች፣ የህክምና አቅርቦቶች፣ መሣሪያዎችና የተለያዩ ዘመናዊ የቴክኖሎጂ ዉጤቶች ተዘርፈዋል ወይም አገልግሎት እንዳይሰጡ ተደርገዉ ወድመዋል። ይህም ጉዳት የደረሰባቸው ግለሰቦችና ሰፊዉ ማህበረሰብ በግጭቱ ወቅትም ሆነ ከግጭቱ በኋላ የሚያስፈልጓቸውን የጤና አገልግሎቶች ማግኘት እንዳይችሉ አድርጓል።

[ከዳሰሳ ጥናቱ የተገኘ የጤና እንክብካቤ ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችና ማስፈራሪያዎች ግራፊክ/ካርታ — በክልል ደረጃ የተከሰቱ ዋና ዋና ሦስት የጥቃት/ማስፈራሪያ ዓይነቶችን የሚያሳይ]

በኢትዮጵያ የጤና ተቋማት ውስጥ የተከሰቱ የጤና አገልግሎት ላይ ጥቃቶች (ምንጭ:- የጤና ባለሙያዎች ዳሰሳ ጥናት)				
አፋር ምላሽ ሰጪዎች (ቁጥር/n=30)፣ መቶኛ/ፐርሰንት (%)	በጤና ተቋሙ መሠረተ ልማት ላይ የተፈፀመ አካላዊ ጥቃት (የድሮን ጥቃት፣ የቦምብ ድብደባ፣ የመድፍ ተኩስ፣ ማቃጠል ወዘተ።) **18, 60%**	በጤና ተቋሙ ውስጥ በሚሠሩ የጤና ሠራተኞች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች **15, 50%**	በማህበረሰቡ ውስጥ የማህበረሰብ ተደራሽነት አገልግሎት በሚሰጡ የጤና ሠራተኞች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች **13, 43.3%**	በአምቡላንሶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች ወይም የአምቡላንሶች ውድመት **13, 43.3%**
አማራ ምላሽ ሰጪዎች (n=61)፣ መቶኛ (%)	በአምቡላንሶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች ወይም የአምቡላንሶች ውድመት **36, 59%**	በጤና ተቋሙ መሠረተ ልማት ላይ የተፈፀመ አካላዊ ጥቃት (የድሮን ጥቃት፣ የቦምብ ድብደባ፣ የመድፍ ተኩስ፣ ማቃጠል ወዘተ።) **34, 55.7%**	ከጤና ተቋሙ ውጭ በቅርብ የሚገኙ መንገዶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች ወይም የመንገዶቹ ውድመት **22, 36.1%**	
ትግራይ ምላሽ ሰጪዎች (n=509)፣ መቶኛ (%)	የጤና ተቋሙ ንብረት ስርቆት ወይም ዘረፋ **348, 68.4%**	በአምቡላንሶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች ወይም የአምቡላንሶች ውድመት **332, 65.2%**	ከጤና ተቋሙ ውጭ በቅርብ የሚገኙ መንገዶች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች ወይም የመንገዶቹ ውድመት **332, 65.2%**	የጤና ተቋሙን በታጠቁ ኃይሎች በኃይል መቆጣጠር/መያዝ **319, 62.7%**

በኢትዮጵያ የጤና ተቋማት ውስጥ ያጋጠሙ በጤና እንክብካቤ ላይ የተደረጉ ማስፈራሪያዎች (ምንጭ:- የጤና ባለሙያዎች ዳሰሳ ጥናት)				
አፋር ምላሽ ሰጪዎች (n=30)፣ መቶኛ (%)	የንፁህ ውሃ እጥረት ወይም ማጣት ***24, 80%***	የሕክምና ቁሳቁሶች እጥረት **23, 76.7%**	የካፒታል በጀት እጥረት (ለደመወዝ ክፍያ ወዘተ።) **20, 66.7%**	

---

surveys of health care workers, 40 key informant interviews, and four focus group discussions. (See Annex 1 for full methodology)

አማራ ምላሽ ሰጪዎች (n=61)፣ **መቶኛ** (%)	የሕክምና ቁሳቁሶች እጥረት *49, 80.3%*	የንፁህ ውሃ እጥረት ወይም ማጣት 39, 63.9%	የአቅርቦት ትስስር ስርዓት/ሰንሰለት መቋረጦች 39, 63.9%	የመገናኛ መሠረተ ልማት ማጣት (ስልክ ወይም ኢንተርኔት) 38, 62.3%
ትግራይ ምላሽ ሰጪዎች (n=509)፣ **መቶኛ** (%)	የሕክምና ቁሳቁሶች እጥረት *480, 94.3%*	የአቅርቦት ትስስር ስርዓት/ሰንሰለት መቋረጦች 461, 90.6%	የንፁህ ውሃ እጥረት ወይም ማጣት 457, 89.8%	

በጤና ተቋማትና መሠረተ ልማቶች ላይ የተደረጉ ቀጥተኛ ጥቃቶች

ከሁሉም ክልሎች የተወጣጡ የጤና ባለሞያዎች እንደገለፁት የጤና ተቋማት እና የጤና አገልግሎቱ ባጠቃላይ የጥቃት ቀጥተኛ ዒላማዎች ይደረጋሉ። ጥቃቶቹም በአጋጣሚ ከሚደርስ ጉዳት ባለፈ በንፁህን ዜጎች ጤና ላይ ተከታታይና ተያያዥ ጉዳቶችን በሚያስከትል መንገድ ተፈፅመዋል። የጤና ሠራተኞች አክለዉም ጥቃቶች ያተቀዱ እና በስልት የተፈፀሙ የሚመስሉ ነበሩ። ጥቃት አድራሾች የጤና ተቋማትን ድንገት ተቆጣጥረዋል ወይም እግረ መንገዳቸዉን በተቋሞች ቅጥር ግቢ በኩል አልፈዋል ሳይሆን፣ በተለያዩ መንገዶች የጤና ተቋማቱ ህክምና የመስጠት አቅም እንዲዳከም በቀጥታም ሆነ በተዘዋዋሪ ሠርተዋል፤ ይህም ጊዜያዊ መስተጓጎል ከመፍጠር በላይ ተቋማቱ ማኅበረሰቡን ማገልገል እንዳይችሉ አድርጓል።

በትግራይ፣ ቃለ መጠይቅ የተደረገላቸው የጤና ባለሞያዎች፡ ጉዳቱ በስፋት የደረሰና ከፍተኛ መዘዝ ያስከተለ መሆኑን ገልፀዋል። ሕንፃዎች፣ መገልገያዎች እና ሌሎች የጤና ተቋማት ቋሚ መሠረተ ልማቶች በከፍተኛ ሁኔታ ተጎድተዋል፤ ይህም የአገልግሎት አሰጣጡን ይበልጥ በማዳከም፣ በአንዳንድ ቦታዎች ተቋማቱ ሙሉ በሙሉ ሥራ እንዳይሠሩ አድርጓል። በዚህም ምክንያት ማኅበረሰቡ አገልግሎት የሚሰጡ የጤና ተቋማት ማግኘት እጅጉን አዳጋች ሆኖበታል። አንድ የጤና መኮንን እንደገለፁት፡-

> "በርካታ የጤና ጣቢያዎችና ሆስፒታሎች ወድመዋል። ጥቃት አድራሾቹ የሕክምና መሣሪያዎችን ዘርፈዋል፤ እንዲሁም ተቋማቱ እንደገና ለማኅበረሰቡ አገልግሎት እንዳይሰጡ ሆን ብለው አውድመዋቸዋል። ሕንፃዎችን አፍርሰዋል፣ በሮችን ሰባብረዋል፣ እንዲሁም የተለያዩ የውድመት ድርጊቶችን ፈፅመዋል።" (ትግራይ፣ የጤና ኦፊሰር)

> "በኃይል የተያዙ ሆስፒታሎች በተደጋጋሚ ጥቃት ደርሶባቸዋል። የቀዶ ጥገና ክፍሎች እንኳን ፈርሰዋል፤ የሕክምና መዝገቦችም ተቃጥለዋል።" (ትግራይ፣ ሐኪም)

በአማራ፣ የጤና ባለሞያዎች የመሠረተ ልማት መዉደም የጤና ተቋማት አገልግሎት አሰጣጥ ዘዴዎችን ተመጣጣኝ ባልሆኑ ጊዚያዊ አማራጮች እንዲተኩ እንዳስገደዳቸው፣ ይህም ተቋማቱ የሕክምና አገልግሎትን በተገቢዉ መልኩ ለማከናወን ችግር መፍጠሩን ገልፀዋል። በአንድ የቡድን ውይይት ወቅት የጤና ባለሞያዎች በጥፋቱ ምክንያት ጊዜያዊ ቁሳቁሶችን በመጠቀም ከህክምና ቦታ ውጭ አገልግሎት መስጠት መጀመራቸውን እንዲህ ሲሉ ገልፀዋል፡-

> "በጦርነቱ ምክንያት በሕክምና ተቋማት ውስጥ ጥቅም ላይ ይውሉ የነበሩ አብዛኛዎቹ መሳሪያዎች ወድመዋል። የሕክምና ክፍል እንኳን አልነበረንም። ብዙ ቤቶች ስለተቃጠሉ በመንግሥት የተለገሱንን ድንኳኖች በመጠቀም ውጭ ላይ የሕክምና አገልግሎት ሰጥተናልን።" (የቡድን ውይይት፣ በአማራ ክልል፣ ሐኪም)

የታጣቂ ኃይሎች መኖር የሕክምና አገልግሎት መስጫ አካባቢን ይለውጣል

የጤና ባለሞያዎች እንደሚገልፁት የታጠቁ ኃይሎች በሆስፒታሎች ውስጥ በመደበኛነት ይቆዩ ነበር። የነዚህ ኃይሎች መኖር እና የጤና ተቋሙን የቆሰሉ ወታደሮችን ለማከም እና ለስለላ፣ ለክትትል፣ እንዲሁም ሰዎችን አስገብቶ ለማስፈራራት መጠቀማቸዉ፤ ተቋማቱን ወደ አስፈሪ ካምምፕነት ቀይሯቸዋል።[43] በዚህም የተነሳ ተቋማቱ ከአደጋ ነጻ የሆኑ ገለልተኛ

ቦታዎች መሆናቸዉ ተረስቶ የጥቃት ዒላማዎች ከመሆናቻዉም በተጨማሪ ሠራተኞች ወደ ሥራ ለመምጣት ያላቸዉን ፈቃደኝነት እና ተነሳሽነት በከፍተኛ ደረጃ እንዲቀንስ እና ታካሚዎች አገልግሎቶችን የማግኘት እድላቸዉም አናሳ እንዲሆን አድርጓል።

በትግራይ፣ የጤና ባለሞያዎች በተቋማቸው ውስጥ የታጣቂ ኃይሎች ለረዥም ጊዜ መቆየት በሠራተኞች ላይ ያሳደረው ቀጥተኛ ተፅዕኖ የጤና አገልግሎት ተደራሽነት ላይ እንቅፋት እንደነበር ገልፀዋል። ታካሚዎችም ተጋላጭ እንዳይሆኑ፣ ክትትል እንዳይደረግባቸው ወይም የህክምና ድጋፍ በመፈለጋቸው ጥቃት እንዳይደርስባቸው ይሰጋሉ። የታጣቂ ኃይሎቹ አከባቢዉን እና የጤና ተቋማቱን ልቀዉ ከሄዱ በኋላም የተፈጠሩት ስጋቶች እና የአገልግሎት መስተጓጎሎች ቀጥለዋል።

> “በሆስፒታሎች ውስጥ በቀን 24 ሰዓት የታጠቁ ወታደሮች በአራቱም አቅጣጫዎች በመኖራቸው ሥራን በአግባቡ እና በትኩረት መሥራት የማይቻል ነበር። ምክንያቱም ሆስፒታሉ የጥቃት ዒላማ ሆነ፤ በዚህም ሠራተኞችም ወደ ሥራ ለመምጣት በጣም ፈርተው ነበር።” (የቡድን ውይይት፣ በትግራይ ክልል፣ የሥነ-አእምሮ ሕክምና ባለሙያ)

> “እዚህ በጣም ብዙ የታጠቁ ሰዎች ነበሩ፤ የጥቃቱ ሰለባዎችም እነሱን ይፈሩ ነበር። ያጠቃቸው ሰው እንደገና እንዳያገኛቸው በመፍራት አይመጡም ነበር።” (በትግራይ ክልል፣ ኬዝ ማናጀር)

> “መጀመሪያ ላይ በጤና ተቋማት ውስጥ የጠላት ኃይሎች በመኖራቸው የጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎች የህክምና ድጋፍ ለማግኘት ያመነቱ ነበር። ብዙዎች እነዚህ ተቋማት እንደ ወታደራዊ ካምፖች ጥቅም ላይ እየዋሉ ነዉ ብለዉ ይፈሩ ነበር። እነዛ ኃይሎች ከለቀቁ በኋላም በቀጠለው ግጭትና በደህንነት ሥጋት ምክንያት ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎች ወደ ህክምና ለመምጣት አልፈለጉም።” (በትግራይ ክልል፣ የሥነ-ተዋልዶ ጤና ባለሙያ)

በትግራይ ግጭት ወቅት በአምቡላንሶችና በሕክምና መጓጓዣዎች ላይ በርካታ ጥቃቶች ተፈፅመዋል፤ ይህም ከቦታ ወደ ቦታ ተጉዞ የጤና አገልግሎትን ለማግኘት ተጨማሪ ፍርሃት ፈጥሯል።[44]

በአማራ፣ አንድ የጤና ሠራተኛ ተመሳሳይ ተሞክሮ አጋርቷል።

> “ታካሚን ለማምጣት በአምቡላንስ እንኳን መሄድ አንችልም ነበር፤ እነሱ [ጥቃት አድራሾቹ/የTPLF ኃይሎች] ‘ለሁለተኛ ጊዜ ተመልሰህ ከመጣህ እገድልሃለሁ’ ይሉ ነበር። ስለዚህ የአምቡላንስ አሽከርካሪዎች ፈርተው ነበር።” (የቡድን ውይይት፣ በአማራ ክልል፣ የጤና መኮንን)

በጤና ባለሞያዎች ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችና ማስፈራራቶች

በሁሉም ክልሎች የሚገኙ የጤና ባለሞያዎች የጥቃት፣ የሥጋትና የማስፈራራት ድርጊቶች ሰለባዎች ወይም እማኞች ሆነዋል፤ ያጋጠሟቸውም ችግሮች በሥራ ቦታ ከሚፈፀም ማስገደድ እስከ ለሞት የሚያበቁ ጥቃቶችን ይካትታሉ። ከአፋር፣ ከአማራና ከትግራይ ክልል የመጡ የጤና ባለሞያዎች ቀጥተኛ የዓመፅ ድርጊቶች ያስከተለዉን መዘዝ፣ ዓመፅን በመመልከታቸው የደረሰባቸውን የአእምሮ ጤና ጉዳትና ሁለተኛ ደረጃ የስነልቦና ቀዉስ ተፅዕኖ፣ እንዲሁም የደመወዝና ሌሎች ሀብቶች መጥፋት ያስከተለውን ተጨባጭ የኢኮኖሚ ተፅዕኖ አሁንም ድረስ እየተጋፈጡ እንደሆነ ገልፀዋል።

[በዳሰሳ ጥናቱ የተገኙ ምላሾችን የሚያሳይ ሠንጠረዥ—የጤና ባለሞያዎችን ዒላማ መደረግ]

በኢትዮጵያ ዉስጥ በተፍጠሩ ግጭቶች ወቅት በጤና ሠራተኛነታቸው ምክንያት ዒላማ መደረጋቸውን ወይም ጥቃት እንደደረሰባቸው የገለፁ የጤና ሠራተኞች

	ሁሉም ክልሎች		አፋር		አማራ		ትግራይ	
	N ቁጥር	መቶኛ/ፐርሰንት	N	መቶኛ	N	መቶኛ	N	መቶኛ
ምላሽ ሰጪዎች	602	-	30		61		509	
አዎ	167	27.70%	10	33.30%	4	6.60%	153	30.10%

አይ	***435***	***72.30%***	***20***	***66.70%***	***57***	***93.40%***	***356***	***69.90%***

በኢትዮጵያ በተከሰቱ ግጭቶች ወቅት በጤና ሠራተኛነታቸው ምክንያት ዒላማ የተደረጉ ወይም ጥቃት የደረሰባቸው ባልደረቦች እንዳሉዋቸው የገለፁ የጤና ሠራተኞች

	ሁሉም ክልሎች		አፋር		አማራ		ትግራይ	
	N	*መቶኛ*	**N**	*መቶኛ*	**N**	*መቶኛ*	**N**	*መቶኛ*
ምላሽ ሰጪዎች	602	-	30		61		509	
አዎ	268	44.50%	12	40%	14	23%	242	47.50%
አይ	***334***	***55.50%***	***18***	***60%***	***47***	***77%***	***267***	***52.50%***

በትግራይ ክልል፣ የጤና አገልግሎት ሠራተኞች በሆስፒታል ግቢዎችና በአካባቢዎቻቸው ውስጥ ስለተፈፀመ የተኩስ ጥቃትና ማስፈራራት፣ እንዲሁም በተቋማት ውስጥ ወይም አቅራቢያቸው ወይም እንክብካቤ በሚሰጡበት ወቅት ስለተፈፀመ ግድያ ገልፀዋል።

> “አንድ ፋርማሲስት በጥይት ተመታ፤ የተመታውም በሆስፒታሉ በር ላይ ነበር... ብዙ ጊዜ ስለተመታ ደሙን ማቆም አልቻልንም።” (የቡድን ውይይት፣ በትግራይ ክልል የጤና ኦፊሰር)

በአማራ ክልል፣ የጤና ሠራተኞች የህክምና ድጋፍ መስጠታቸዉ ጥቃትን፣ ጥርጣሬንና ቅጣትን እንዳስከተለባቸዉ ገልፀዋል። በጥያቄ መመርመር፣ መደብደብ፣ መታሰር ወይም አንደኛውን ወገን እንደረዱ ተደርጎ መከሰስ የጤና ሠራተኞች የሕክምና ሥራቸውን በሚያከናውኑበት አካባቢ የፍርሃት ድባብ እንዲፈጠርና አድርጓል።

> “ህክምና ስንሰጥ ስለምንሠራው ሥራ ብዙ ጊዜ እንጠየቅ ነበር፤ እንደመደብደብ ያሉ አንዳንድ የጥቃት ድርጊቶችም ደርሰውብናል። ለመርዳት ስንሞክር፣ ለምን ይህንን ወገን ትረዳላችሁ፣ ሌላውን ግን አትረዱም በሚል ተጨማሪ ጥያቄ ይቀርብልን ነበር፤ በአንዳንድ ሁኔታዎችም ታስረናል።” (የቡድን ውይይት፣ አማራ ክልል፣ ነርስ)

> “ባልደረቦቻችን የወታደራዊ ሀይል ተባባሪዎች እንደሆኑ በመጠርጠር በሆስፒታል ውስጥ ታስረው ሊገደሉ ተቃርበው ነበር። የተለቀቁት የሚያውቋቸው ጓደኞች ጣልቃ ስለገቡ ብቻ ነበር። አንዳንድ የቅርብ ጓደኞቻችንም ታስረዋል፤ አለቆቻችን እንኳን ታስረዋል። ከቤት ውጭ በመገኘታቸው ብቻ ተጠይቀው ታስረዋል።” (አማራ ክልል፣ አዋላጅ ነርስ)

> “አንዳንድ የጤና ባለሞያዎች ጥቃት እና ማስፈራሪያ ደረሰባቸዋል፣ በተለይም መድኃኒቶችን ማቅረብ ባልቻሉ ጊዜ።” (አማራ፣ የጤና ኦፊሰር)

በአፋር፣ አንድ የጤና ሠራተኛ ያሉባቸው ሥጋቶች የጤና ሠራተኞች የሕክምና ሥራቸውን እንዲተዉ እንዳደረገ እና ይህም የሰዉ ኃይል እጥረት እንደፈጠረ ተናግረዋል።

> "አንዳንድ የጤና ባለሙያዎች ሊጠቁ ወይም ሰለባ ሊሆኑ እንደሚችሉ በመፍራት ከአካባቢው ተፈናቅለዋል፤ ይህም በግጭቱ ወቅት የሠው ኃይል እጥረት አስከትሏል።" (አፋር፣ የጤና ኦፊሰር)

በሁሉም ክልሎች የጤና ሠራተኞች ከጦርነት ጋር ለተያያዙ ማስፈራሪያ ጥቃትና ሥቃይ፣ በጤና አገልግሎት ላይ ለተፈፀሙ ጥቃቶች፣ እንዲሁም በጤና ሠራተኞች ላይ ለተፈፀሙ ጥቃቶች ከተጋለጡ በኋላ የአእምሮ ጤናቸው መታወኩን ገልፀዋል። ከከባድ ክስተት በኋላ ለሚከሰት የአእምሮ ቁስለት የተጋላጭነት ተፅዕኖው ከፍተኛ መሆኑን፣ ከፍተኛ የስሜት መረበሽ፣ የአሰቃቂ ትዝታዎች በተደጋጋሚ ወደ አእምሯቸዉ መመላለስ እና ትኩረት የማድረግ አቅም መቀነስ እንደደረሰባቸው ገልፀዋል።

> "ጦርነቱ ሲጀምር ከታሰርኩበት ጊዜ ጀምሮ በሥነ-ልቦናዬ ላይ ተፅዕኖ ደርሶብኛል። በጣም ከባዱ ተፅዕኖ እሱ [ባለቤቴ] በሕይወት እንዳለ ወይም እንደሞተ አሁንም ስለማላውቅ የአእምሮ ጤና ችግር መፍጠሩ ነው። የአእምሮ ሁኔታዬ መደበኛ አይደለም፤ ከበፊቱ ጋር አንድ ዓይነት አይደለም።" (ትግራይ ክልል፣ ኬዝ ማናጀር)

[የፅሑፍ ሳጥን] የሙያ የኑሮ ጥራት (Professional Quality of Life — ProQOL) መለኪያ

የሙያ የኑሮ ጥራት (ProQOL)[45] መለኪያ በትግራይ፣ አማራ እና አፋር ክልሎች ለሚገኙ 593 የጤና ባለሙያዎች ተሰጥቶ፣ ባለፉት 30 ቀናት ውስጥ ያላቸውን የርኅራኄ ደረጃ[d]፣ የሥራ ድካም[e] እና ቪካሪየስ ትራዉማ[f] ደረጃዎችን ዝቅተኛ፣ መካከለኛ ወይም ከፍተኛ[g] በሚል ሚዛን ለመገምገም ተጠቅሟል። ProQOL በኢትዮጵያ በጤና ባለሙያዎች ላይ ግጭትና በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ የጥቃት ድርጊቶች ያሳደሩትን ተፅዕኖ በጥልቀት ለመረዳት አስችሏል።

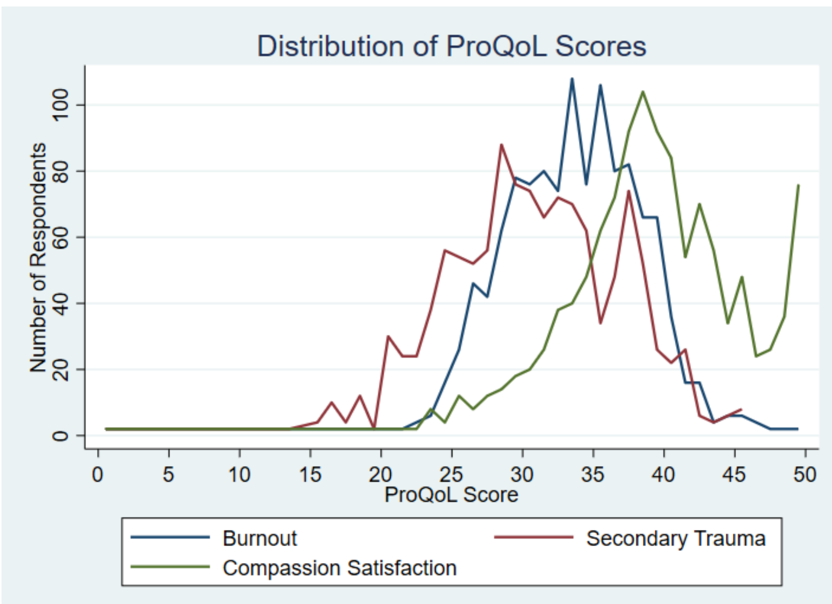

በአጠቃላይ፣ የጤና ሠራተኞች መካከለኛ ደረጃ የሥራ ድካም እንዳለባቸው ገልፀዋል፤ 571 (96 በመቶ) የሚሆኑት ከ23 እስከ 41 ባለው የውጤት ክልል ውስጥ አስመዝግበዋል።

---

[d] Compassion satisfaction in the ProQOL measure is defined as the pleasure derived from being able to do work well. For example, a respondent may feel like it is a pleasure to help others through their work. (From: https://proqol.org/proqol-measure)

[e] Burnout is one of the elements of Compassion Fatigue (CF), it is associated with feelings of hopelessness and difficulties in dealing with work or in doing a job effectively. (From: https://proqol.org/proqol-measure)

[f] Secondary trauma is the second component of Compassion Fatigue (CF) and is the work related, secondary exposure to extremely or traumatically stressful events. (From: https://proqol.org/proqol-measure)

[g] Scoring for all ProQol scales are as follows: Low (22 or less); Moderate (23 to 41); High (42 or higher) out of a total potential score of 150.

የጤና ሠራተኞች ከፍተኛ ደረጃ የርኅራኄ ልኬት አሳይተዋል፤ 404 (68 በመቶ) መካከለኛ ደረጃ እርካታ፣ 185 (31 በመቶ) ደግሞ ከፍተኛ ደረጃ እርካታ እንዳላቸው ገልፀዋል፤ ይህም በአጠቃላይ ሥራቸውን በመሥራት ከሚገኘው የእርካታና የሙሉነት ስሜት ከመካከለኛ እስከ ከፍተኛ ደረጃ መሆኑን ያሳያል።

523 (88 በመቶ) የሚሆኑ የጤና ሠራተኞች መካከለኛ ደረጃ ለሌሎች ድጋፍ ሲሰጡ የሚያጋጥም የስነልቦና ችግር/ቪካሪየስ ትራዉማ እንዳጋጠማቸው ገልፀዋል።

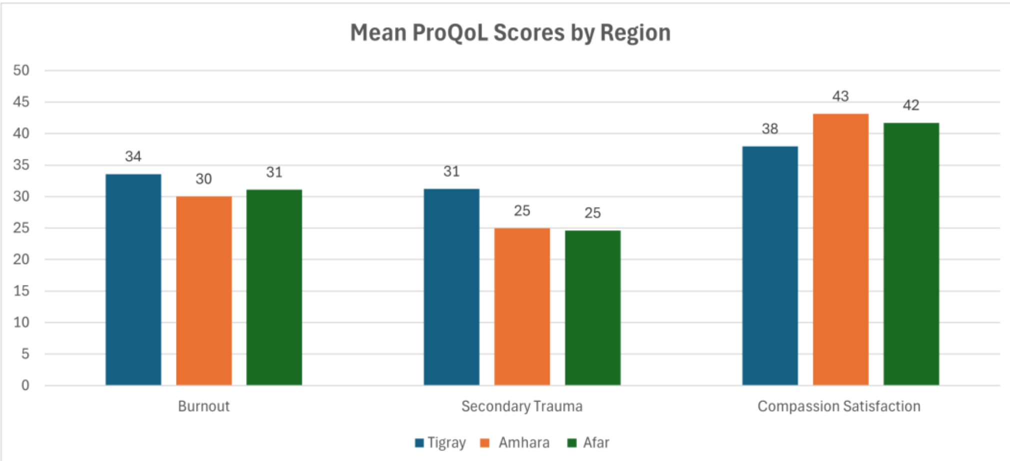

የክልሎችን ውጤቶች ስናነጻፅር፣ በትግራይ የሚገኙ የጤና ሠራተኞች በአማራና በአፋር[h] ከሚገኙት ጋር ሲነጻፀሩ ከፍተኛ ደረጃ ለሌሎች ድጋፍ ሲሰጡ የሚያጋጥም የስነልቦና ችግር/ቪካሪየስ ትራዉማ ሊገጥማቸዉ የሚችልበት ዕድል ከፍ ያለ ነው። የርኅራኄ ልኬትም በክልል ሲነጻፀር ጉልህ ልዩነት አሳይቷል። ከትግራይ ጋር ሲነጻፀር፣ ከአማራና ከአፋር ክልል የተሳተፉ ሰዎች ከፍተኛ የርኅራኄ ደረጃ እንዳላቸው የመግለፅ ዕድላቸው በጉልህ ከፍ ያለ ነበር።[i]

ይህ ክልላዊ ትንተና በትግራይ ክልል የሚገኙ የጤና ሠራተኞች ከሌሎች ክልሎች አንጻር ከፍተኛ የሆነ ለሌሎች ድጋፍ ሲሰጡ የሚያጋጥም የስነልቦና ችግር/ቪካሪየስ ትራዉማ እና ዝቅተኛ የርኅራኄ እርካታ ሊኖራቸዉ የሚችልበት ዕድል ከፍ ያለ መሆኑን ያሳያል። ይህ መለኪያ በትግራይ ለሚገኙ የጤና ሠራተኞች የተሰጠው ግጭቱ በይፋ ከቆመ ከሁለት ዓመት በሚጠጋ ጊዜ በኋላ መሆኑን ሲያስቀምጡ፣ እነዚህ ውጤቶች በትግራይ የተካሄደው ግጭት በዚያ ያሉ የጤና ሠራተኞች ላይ ያሳደረውን የረጅም ጊዜ ተፅዕኖ እንዲሁም ቀጣይነት ያላቸው በጤና አገልግሎት ላይ የሚደቀኑ ሥጋቶች ቀጥተኛ ጥቃቶች ከቆሙ በኋላም እንኳን የሚያሳድሩትን ተፅዕኖ ለማሳየት ይረዳሉ።

የሕክምና አቅርቦቶች መዘረፍ እና እጥረት

በሁሉም ክልሎች የሚገኙ አብዛኛዎቹ የጤና ሠራተኞች የሕክምና አቅርቦቶች መዘረፍ፣ መውደምና እጥረት፣ እንዲሁም መሰረታዊ የአቅርቦት ሰንሰለት መስተጓጎሎች እንዳጋጠሟቸው ገልፀዋል፤ ይህም የሥራ አፈጻፀም አቅምን በረጅም ጊዜ በማዳከም የጤና ተቋማት መሠረታዊ ፍላጎቶችን እንኳን ማሟላት እንዳይችሉ አድርጓል። በሁሉም ክልሎች፣ ሕንፃዎች ቢኖሩም መሠረታዊ መሣሪያዎችና አቅርቦቶች በመጥፋታቸው አገልግሎት መስጠት የማይቻል ሆኗል።

[በዳሰሳ ጥናቱ የጤና ሠራተኞች በተደጋጋሚ እንደጠፉ የገለፁትን የአቅርቦት ዓይነቶች የሚያሳይ ግራፊክ]

- መድኃኒቶች
- የሥነ-ተዋልዶ ጤና አቅርቦቶች፣ ኤችአይቪን እና የአባላዘር በሽታዎችን (STIs) ለመከላከል፣ ለመመርመርና ለማከም የሚያስፈልጉ ቁሳቁሶችን ጨምሮ
- ሥር የሰደዱ በሽታዎችንና የአእምሮ ጤና ሁኔታዎችን በቀጣይነት ለመቆጣጠር የሚያስፈልጉ አቅርቦቶች
- የላቦራቶሪ ቁሳቁሶች
- የንፅህና እና የመከላከያ አቅርቦቶች

[h] Odds Ratio ≈ 0.11, $p < 0.001$

[i] Odds Ratio = 4.93 and 3.76, respectively, $p < 0.01$

- የውስጣዊ ምርመራ (imaging) እና የክሊኒካዊ ግምገማ መሣሪያዎች
- መገልገያ መሳሪያዎች
- ፈርኒቸሮች
- የኢንፎርሜሽን ቴክኖሎጂ (IT) መሣሪያዎች
- መጓጓዣ፣ ኤሌክትሪክስ፣ ምግብ፣ ውኃ

በትግራይ ክልል፣ አንድ የጤና መኮንን መሣሪያዎችና አቅርቦቶች በስፋት በመጥፋታቸው የተነሳ ከቁሳዊ መሠረተ ልማት ጥቃቶች ጋር ተያይዞ የተፈፀመው ዝርፊያ በተቋሙ የሥራ አፈጻፀም ላይ እንዴት ተፅዕኖ እንዳሳደረ ገልፀዋል።

> "ጥቃት አድራሾቹ የሕክምና መሣሪያዎችን ዘርፈው ተቋማቱ እንደገና ለማኅበረሰቡ አገልግሎት እንዳይሰጡ ሆን ብለው አውድመዋቸዋል.... ታካሚዎችን በሚያክሙበት ጊዜ ለመቀመጥ ወንበሮችን ከቤታቸው ማምጣት የነበረባቸውን ሐኪሞች በሚመለከት እኔ የሰማኋቸው ምስክርነቶች እንኳን አሉ።" (ትግራይ ክልል፣ የጤና መኮንን)

በትግራይ፣ የሕክምና መሣሪያዎች መዘረፍና መውደም ከሕክምና አቅርቦቶች አለመኖር እና ከሰብዓዊ እርዳታ መቋረጥ ጋር ተያይዞ ተከስቷል፤ ይህ የሰብዓዊ እርዳታ እገዳ ከጥቅምት 2014 ጀምሮ እስከ ሚያዝያ 2014 ዓ.ም. ድረስ እንደነበረ የተዘገበ ሲሆን፣ ከዚያ በኋላም የሰብዓዊ እርዳታ አቅርቦት ውስን ሆኖ ቆይቷል።[46] ይህ እገዳ በኢትዮጵያ መንግሥት የተጣለ ሲሆን፣ መጓጓዣ፣ የመገናኛ አዉታር፣ የባንክ አገልግሎት እና የሰብዓዊ እርዳታ አቅርቦቶች ላይ ተፅዕኖ በማሳደር፣ በጤና አገልግሎት ላይ በተፈፀሙ ጥቃቶች የተዘረፉትን ወይም የወደሙትን አቅርቦቶች መተካት አስቸጋሪ፣ አንዳንዴም የማይቻል አድርጎታል።

> "የኤችአይቪ መድኃኒቶች አቅርቦትና መሠረታዊ መድኃኒቶች እንኳ ተዘርፈው ታካሚዎችን አስፈላጊ ሕክምና አልባ አድርገዋል.... በተለይም በመጨረሻው ጦርነት [2014] የነበሩት መድኃኒቶች ተሰርቀዋል፣ ተሰብረዋል፣ ወድመዋል። ሆስፒታሉም እንደገና ወድሟል። መንግሥታዊ ያልሆኑ ድርጅቶች (NGOs) አቅርቦቶችን ለማቅረብ ሲሞክሩ እንኳን በመንገድ ላይ ተከልክለዋል.... በወቅቱ ብዙ የአባላዘር በሽታዎች (STI) ያለባቸው ሴቶች ነበሩ። ሌሎች መድኃኒቶች ይቅርና፣ ኤችአይቪ በደማቸዉ ለሚገኝ ሰዎች የሚሰጡ መድኃኒቶች ጭምር እስከ ቅርብ ጊዜ ድረስ ጠፍተው ነበር።" (በትግራይ ክልል፣ ኬዝ ማናጀር)

በአፋር፣ አንድ የጤና ሠራተኛ መሣሪያዎች እንዲሁም አቅርቦቶች እንዴት እንደተወሰዱ ገልጿል። በአንዳንድ ሁኔታዎችም የመድኃኒት እጥረት የተነሳ የጤና ባለሙያዎችን ከታካሚዎች የሚደርስ ጥቃት/ዓመፅ አደጋ ውስጥ እንደጣላቸው ገልፀዋል።

> "አንዳንድ የጤና ሠራተኞች ተጠቅተዋል። በግጭቱ ወቅት የጤና ጣቢያዎች እንደ ወንበሮችና ሌሎች የሕክምና አቅርቦቶች ያሉ ንብረቶችን አጥተዋል። እንደ መድኃኒቶች ያሉ የሕክምና አቅርቦቶች እጥረት ነበር፤ አንዳንድ ሰዎችም የመድኃኒት እጥረቱን ለመቀበል ተቸግረው እኛ እየዋሸን እንደሆነ ያስቡ ነበር። አንዳንድ ሰዎች መድኃኒት ደብቀናል ብለው የጤና ሠራተኞችን ያስፈራሩ ነበር።" (በአፋር ክልል፣ የጤና መኮንን)

ለረዥም ጊዜ የቆየ የጤና ባለሞያዎች ኢኮኖሚያዊ ችግር

ከወሳኝ የአቅርቦት እጥረቶች በተጨማሪ፣ የጤና ባለሞያዎች ኢኮኖሚያዊ ችግርም አጋጥሟቸዋል።

በትግራይ፣ የጤና ባለሞያዎች ለረዥም ጊዜ ደመወዝ ሳይከፈላቸው ቆይተዋል፤ ይህም ኑሯቸውን ለማስቀጠልና ቤተሰቦቻቸውን ለመመገብ እንዲቸገሩ ከማድረጉም በላይ፣ ስራቸዉን እየሰሩ ለመቀጠል ያላቸውን አቅም ቀንሷል። በመጨረሻም፣ በኢኮኖሚ የደረሰባቸው ጫና አንዳንድ የጤና ባለሞያዎች ከአገልግሎት ዘርፉ ሙሉ በሙሉ እንዲለቁ አድርጓል።

> "ከወረራው ባሻገርም፣ በከበባው ወቅት የጤና ባለሙያዎች ደመወዝ አልነበራቸውም። ስለዚህ በትግራይ ያሉ የጤና ባለሙያዎች ለ20 ወራት ያህል ያለ ደመወዝ ሠርተዋል፤ በእርግጥም ምንም ደመወዝ አልነበራቸውም.... ብዙዎቹ ወረራው ባይኖርም እንኳን ተሰደዱ፤ እኛም አገልግሎት እየሰጠን አልነበረም።" (በትግራይ ክልል፣ ሐኪም)

> "አገልግሎታችንን አላቋረጥንም፤ በሥራ ቦታችን ብቻ እየቆየን ነበር። ሌላ የምንሄድበት ቦታ ስላልነበረን፣ በረሃብና በብዙ ችግሮች ውስጥ እየተሰቃየን እንኳን ሥራችንን ቀጠልን። በጦርነቱ ወቅት እዚያ አካባቢ ለመኖር ምቹ አልነበረም፤ መቆየት ስለነበረብን ነው እንጂ፣ ሥራችን ስላረካን ወይም ደመወዝ እየተከፈለን ስለነበር አይደለም።" (በትግራይ ክልል፣ የሥነ-ልቦና ባለሙያ)

> “…ብዙዎቻችን የዕለት ኑሮአችንን ለመምራት እየተቸገርን ነው። በግሌ፣ እንደ መንግሥት ሠራተኛ፣ በአሁኑ ጊዜ ደመወዝ ሳልቀበል እየሠራሁ ነው። …የገንዘብ ችግር ለቤተሰቦቻችን የምንሰጠው ነገር እጅግ ውስን እንዲሆን አድርጉዋል። ልጆቻችን ቢታመሙ፣ የሚያስፈልጋቸውን የሕክምና ድጋፍ ለማግኘት የሚያስችለን ገንዘብ የለንም።” (በትግራይ ክልል፣ የሥነ-አእምሮ ነርስ)

በአማራና በትግራይ የሚገኙ ምላሽ ሰጪዎችም ሥራቸውን በመቀጠል ላይ እያሉ የምግብ ዋስትና ችግር እንዳጋጠማቸውም ገልፀዋል።

> “በጦርነቱ ወቅት እነሱ [የጤና ባለሙያዎች] በረሃብ ይሰቃዩ ነበር፤ የቀረ ምግብ በፕላስቲክ ከረጢቶች [የቀረ ምግብ ለመለመንና ለመሰብሰብ] እየለመኑ ይቀበሉ ነበር። ትገረማለህ፤ ሁሉም ሰው እየተቸገረ ነበር፣ አሁንም ቢሆን ብዙዎች መሰረታዊ ነገር የላቸውም።” (በአማራ ክልል፣ አዋላጅ ነርስ)

ትንተና እና መደምደሚያ፡- እርምጃ መወሰድ ያለበት ጊዜ አሁን ነው

በግጭት በተጎዱ የኢትዮጵያ ክልሎች በጤና አገልግሎት ላይ ስለተፈፀሙ ጥቃቶችና ስለነበሩ ሥጋቶች የተመዘገቡት መረጃዎች እጅግ አሳሳቢ የሆነ ሁኔታን ያሳያሉ። ከኅዳር 2013 እስከ ጥቅምት 2017 ዓ.ም. ድረስ የጤና ሠራተኞች ያጋጠሟቸው ተሞክሮዎች በ2017 እና 2018 ዓ.ም. ከተመዘገቡት ጋር ይመሳሰላሉ። ምንም እንኳን የጥቃት ዓይነቶችና በከፍተኛ ደረጃ የተጎዱ ክልሎች በጊዜ ሂደት ቢለያዩም፣ በጤና አገልግሎት ላይ በሚፈፀሙ ጥቃቶች ላይ ግን ተመሳሳይነት ይታያል። ግጭቱ በቀጠለበት ጊዜ ሁሉ የጤና መሠረተ ልማቶች፣ የአቅርቦት ሰንሰለቶች እና የአገልግሎቶች መውደም፣ እንዲሁም የጤና ባለሙያዎች ላይ ያነጣጠር፣ ማስፈራራትና ሥጋት ላይ መጣል ቀጥለዋል። እነዚህ ጥቃቶች እና ሥጋቶች በተናጠል የተከሰቱ አይደሉም፤ ይልቁንም የመቀነስ ምልክት የማያሳይ፣ ይልቁንም እየተባባሰ የሚመጣ የሚመስል ሰፊ እና ቀጣይነት ያለው የጥቃት አካል ናቸው።

በመላው ኢትዮጵያ በግጭት በተጎዱ ክልሎች የጤና ሥርዓቱን እያንዳንዱን መዋቀር በማፍረስ፣ በጤና አገልግሎት ላይ ጥቃት የሚፈፅሙ አካላት የጥቃት ሰለባዎች ላይ ጥቃት ከተፈፀመ በኋላ አፋጣኝ የህክምና ድጋፍ እንዳያገኙ ያደርጋሉ፤ በተመሳሳይም የህክምና አገልግሎትን በማዘግየት ወይም ሙሉ በሙሉ በማሳጣት የጥሰቶቹን የረዥም ጊዜ መዘዞች ያባብሳሉ። (**ምስል 1** ን ይመልከቱ።)

ምስል 1፡- ግጭት በጤና አገልግሎት ላይ ያሳደረው ተፅዕኖ

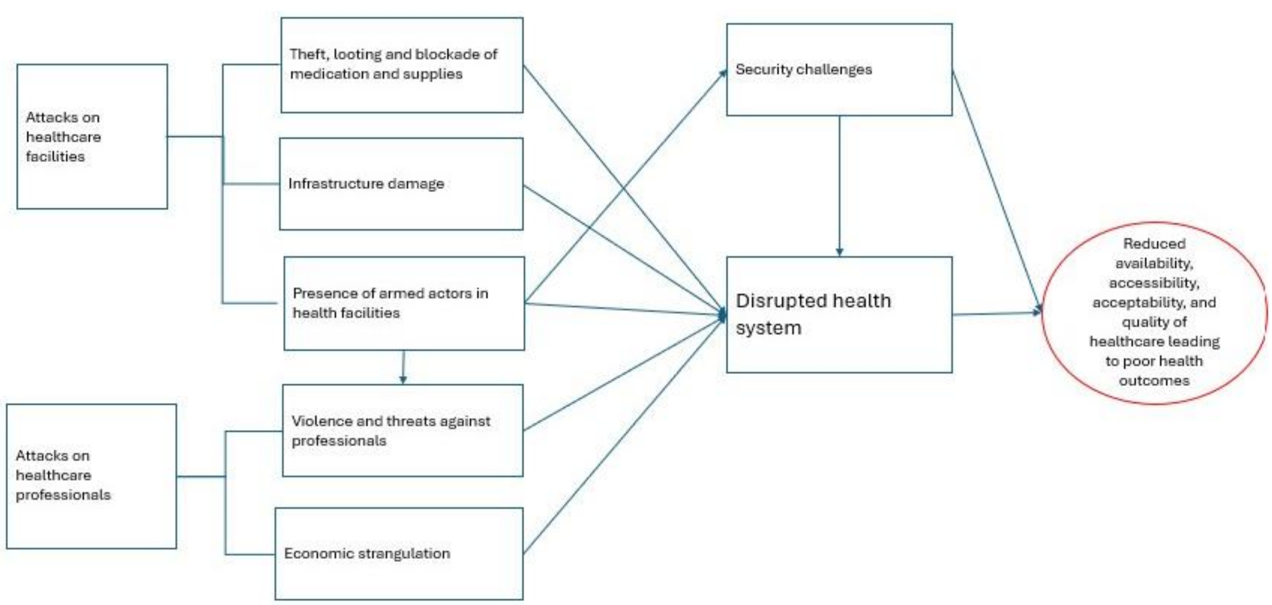

በትግራይ፣ ምላሽ ሰጪዎች እንደገለፁት በጤና ተቋማት ላይ ከተፈፀሙት ቀጥተኛ ጥቃቶች፣ ከመሣሪያዎችና ከመድኃኒቶች ሰፊ ዝርፊያ፣ እንዲሁም ከአቅርቦት መስመር/ሰንሰለት እገዳዎች ጋር ተዳምረው የጤና ሥርዓቱን ከመሠረተ ልማቱና ከወሳኝ

ግብዓቶቹ እንዴት እንዳራቆቱት የሚያሳይ እየተባባሰ የመጣ ቀውስ አለ። ተቋማት ተጎድተዋል ወይም ወድመዋል፤ የሕክምና መሣሪያዎች፣ ፈርኒቸሮች እና ኤችአይቪን እና የሥነ-ተዋልዶ ጤና መድኃኒቶችን ጨምሮ ወሳኝ ቁሳቁሶችን ስልታዊ በሆነ መልኩ በመወሰዳቸው ከፍተኛ እጥረት ተፈጥሯል፤ ይህም ሕንፃዎቻቸዉ ጉዳት ባልደረሰባቸ ቦታዎች እንኳን መደበኛ አገልግሎት መስጠት እንዳይቻል አድርጓል።[47] የታጠቁ አካላት በሆስፒታሎችና በጤና ጣቢያዎች ይገኙ ነበር፤ ሕክምና ለማግኘት ይመጡ የነበረ ሲሆን፤ እንዲሁም ጤና ጣቢያዎችን ተቆጣጥረዉ እንደ ወታደራዊ ካምፕ ይጠቀሟቸዉ ነበር፤ በዚህም የተነሳ የህክምና መስጫ ተቋማትን የደህንነት ስሜት የማይሰጡ ቦታዎች በማድረግ ተደራሽነታቸውን ገድበዋል፣ አንዳንዴም ተጨማሪ ጥቃት የሚደርስባቸው ዒላማዎች እንዲሆኑ አድርገዋል።[48] በተመሳሳይ መልኩም፣ የጤና ሠራተኞች የህልዉና ሥጋት፣ ጥቃት እና የግድያ ጥቃቶች አጋጥሟቸዋል፤ ደመወዝ ሳይከፈል የቆዩባቸው ረዥም ጊዜያትም በሥራቸዉ ላይ የመቆየት አቅማቸውንና ፈቃደኝነታቸውን የበለጠ አዳክሟል።[49] በጦርነቱ ወቅት ከ70 በመቶ በላይ የጤና ተቋማት እንደተዘረፉና ቢያንስ 86 በመቶ የጤና ተቋማት ከፊተኛ ጉዳት እንደደረሰባቸው ተዘግቧል።[50] ጦርነቱ ከተጀመረ ከስድስት ወራት በኋላ በትግራይ ከነበሩት 712 የአካባቢ ጤና ጣቢያዎች አንዳቸውም በስራ ላይ አልነበሩም፤ እንዲሁም 27.5 በመቶ የሚሆኑት ብቻ ነበሩ አገልግሎት መስጠት የቻሉት።[51] የዚህም ውጤት፣ በንፁሀን ዜጎች ላይ የደረሰ ከፍተኛ የጤና ችግር ነዉ። በትግራይ በሚገኘው አይደር አጠቃላይ ስፔሻላይዝድ ሆስፒታል ጦርነቱ ከመከሰቱ በፊትና በግጭቱ ወቅት የእናቶች ሕመምና ሞትን የመረመረ አንድ ጥናትም፣ የማህፀን ሕክምና በአስቸኳይ ከሚያስፈልጓቸዉ ታካሚዎች ውስጥ በግጭቱ ወቅት ዘጠኝ በመቶ ብቻ ከሌላ የሕክምና መስጫዎች እንደተላኩ አሳይቷል፤ ይህም ከጦርነቱ በፊት ከነበረው 55 በመቶ ጋር ሲነጻፀር እጅጉን የቀነሰ ነው።[52]

በአማራ ክልል፣ ምላሽ ሰጪዎች እንደገለፁት፣ የጤና ሥርዓቱ በተለይም በ2017 እና 2018 ዓ.ም. የድሮን ቴክኖሎጂ በመጠቀም በተፈፀሙ የአየር ጥቃቶች በይበልጥ ዒላማ እነደተደረገ ነው።[53] ከዚህ ጎን ለጎን፣ እንደ መሣሪያዎችና አቅርቦቶች ያሉ መሰረታዊ የጤና ግብዓቶች በዝርፊያ፣ በኃይል በመውረስ እና በእጥረት ምክንያት የጤና ሥርዓቱ ተራቁቷል።[54] በአማራ ክልል የሚገኙ የጤና ሠራተኞች፣ በተለይም በቅርብ ዓመታት፣ በተደጋጋሚ ዒላማ ተደርገዋል፤ አገልግሎት በመስጠታቸው ምክንያት ግድያ ጥቃት እና ማስፈራሪያ ደርሶባቸዋል፤ ይህም አገልግሎት በመስጠታቸው ከሚሊሻ ቡድኖች ጋር ትብብር እንዳላቸው በመገመቱ ነው።[55] በዚህም ምክንያት፣ የታጣቂ ቡድኖች መኖርና ቀጣይ የጥቃት እና የበቀል ሥጋት በሚያስከትለው ፍርሃት የተነሳ የጤና አገልግሎት ሰጪዎች እንዲሁም ታካሚዎች ከጤና ተቋማት ይርቁ ነበር። 12 ጥናቶችን ያካተተ ትንተና እንደሚያስረዳዉ፣ በአማራ ክልል የተካሄደው ግጭት 60 በመቶ የጤና ተቋማትን ሥራ እንዳያከናውኑ እንዳደረገ፣ ለ70 በመቶ ለሚሆን ሕዝብ የሕክምና ድጋፍ ማግኘት እንዳይችሉ እና የአገልግሎት ተደራሽነትን በ80 በመቶ እንደቀነሰ አሳይቷል።[56]

ምንም እንኳን PHR እና OJAH ከአፋር ክልል የሰበሰቡት መረጃ አነስተኛ ቢሆንም፣ የተሰጡ የዳሰሳ ጥናት ምላሾችና አይነታዊ (qualitative) ቃለ-መጠይቆች የሚያመለክቱት በአብዛኛው በትግራይና በአማራ ከታዩት ጋር ተመሳሳይ አዝማሚያዎች እንዳሉ ነው። ይህም በመላው ኢትዮጵያ የሚገኙ የጤና ተቋማትና የጤና ባለሞያዎች እንደ ግጭት አካል ተቆጥረው ለጥቃት እና ለህልዉና ሥጋት እየተጋለጡ መሆናቸውን ያመለክታል።

እነዚህ ጥቃቶች በሁሉም የጥቃት አድራሽ ቡድኖች የሚስተዋል ተደጋጋሚ አኪያሄድ መኖሩን ያንፀባርቃሉ። የኢትዮጵያ መከላከያ ሠራዊት (ENDF)፣ የኤርትራ መከላከያ ሠራዊት (EDF)፣ የትግራይ ሕዝብ ነፃነት ግንባር (TPLF) እና የአማራ ፋኖ በጤና አገልግሎቶች ላይ ጥቃት እንደፈፀሙ ተዘግቧል፤ ይህም በጤና ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች በአንድ የጥቃት ፈጻሚ ቡድን ብቻ የተወሰኑ ወይም የተናጠል ክስተቶች ሳይሆኑ፣ የግጭት መደበኛ የሆነ ስርዓት አካል መሆናቸውን ያመለክታል።[57]

ምንም እንኳን ዓለም አቀፍ የሰብዓዊነት ሕግ (IHL) እና ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሕግ (IHRL) [58] ለጤና አገልግሎት ጠንካራ የሕግ ጥበቃዎችን የሚያደርጉ ቢሆንም፣ በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችና ስጋቶች ማኅበረሰቡን ለመጉዳት፣ ለማስፈራራት እና ለማዳከም ጉልህ ሚና ተጫዉተዋል። በሆስፒታሎች ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች ዓለም አቀፍ የሰብዓዊነት ሕግን የጣሱ ሊሆኑ ይችላሉ፤ ምክንያቱም IHL በንፁሃን ሰዎችና መሰረተ ልማቶች ላይ ጥቃት መፈፀምን ስለሚከለክል፣ ቁስለኞችንና ሕመምተኞችን ስለሚጠብቅ እንዲሁም ለሕክምና ክፍሎች፣ ለሕክምና ሠራተኞችና ለሕክምና መጓጓዣዎች፣ አምቡላንሶችን ጨምሮ፣ ልዩ ጥበቃ ስለሚሰጥ ነው።[59] ሆስፒታል ወይም አምቡላንስ ከሰብዓዊ ተግባሩ ውጭ አንድን ወገን ወግኖ ጎጂ የሆኑ ድርጊቶችን ለመፈፀም ከዋለ ብቻ ልዩ ጥበቃውን ሊያጣ ይችላል፤ በዚህ ሁኔታም ቢሆን ጥበቃው የሚቋረጠው ተገቢው ማስጠንቀቂያ ተሰጥቶ ምላሽ ሳይሰጥበት ከቀረ ብቻ ነው።[60] በግጭት ውስጥ ያሉ ንፁህን ወገኖች በቁጥጥር ስር ባሉ ቦታዎች ያላቸው መብት ተጠብቆ እንዲሁም አድልዎ የሌለው የሰብዓዊ እርዳታ ለሚያስፈልጋቸው ንጹህን ዜጎች፣ በህይወት ለመቆየት አስፈላጊ የሆኑ የሕክምና እና ሌሎች አቅርቦቶች እንዲደርስ መፍቀድና ማመቻቸት አለባቸው።[61] ስለዚህ፣ በሥራ ላይ ባሉ ሆስፒታሎች ላይ ሆን ተብሎ ጥቃት መፈፀም፣ የጤና ተቋማትን መደብደብ ወይም መዝረፍ፣ የጤና እንክብካቤን በሚያደናቅፍ መንገድ መያዝ፣ የሕክምና ሠራተኞችን ማስፈራራት

ወይም አምቡላንሶችን መከልከል IHL ን ሕግ መጣስ ከመሆኑም ባለፈ እንደ ዓላማውና እንደ ሁኔታው የጦር ወንጀል ተደርጎ ሊወሰድ ይችላል።

አንድ ወገን የጦር ዒላማን እያጠቃዉ ነው ብሎ ቢከራከርም እንኳን፣ IHL የዒላማዎችን ለይቶ ማወቅ፣ የኃይል ሚዛን ተመጣጣኝነትን መጠበቅ እና ጥንቃቄ ማድረግን ይጠይቃል፤ በድንገት በንፁሃን ዜጎች ላይ ከመጠን ያለፈ ጉዳት እንደሚያስከትሉ ቀድመዉ የሚታወቁ ጥቃቶች የተከለከሉ ሲሆኑ፣ በጦርነት ተሳታፊ ወገኖችም በንፁሃን ዜጎች እና መሰረተ ልማቶች ላይ የሚደርስ ጉዳትን ለማስወገድ ወይም ለመቀነስ የተቻላቸው ሁሉ ጥንቃቄ ማድረግ አለባቸው።[62] በጤና አገልግሎት አውድ ሲታይ፣ ይህ ትንተና በተመጣጣኝ ሁኔታ ሊገመቱ የሚችሉ ተፅዕኖዎችንም ማካተት አለበት፤ ለምሳሌ የድንገተኛ ሕክምና እርዳታ በመጥፋቱ ሊከሰት የሚችል ሞት ወይም ህክምና ያላገኙ ጉዳቶች፣ የአምቡላንስ አገልግሎት መስተጓጎል፣ የሕክምና አቅርቦቶች መውደም፣ በታካሚዎችና በሠራተኞች ዘንድ የሚፈጠር ፍርሃት፣ እንዲሁም በአካባቢው ማኅበረሰብ የጤና አገልግሎት ተደራሽነት መቀነስ በሚገባ መታሰብ አለበት። ኢትዮጵያ የጄኔቫ ስምምነቶችን እና ተጨማሪ ፕሮቶኮል II (Additional Protocol II) ጨምሮ ተዛማጅ የስምምነት ማዕቀፍ የፈረመች ሲሆን፣ ለንፁሃን ዜጎች፣ ለቁስለኞችና ለሕመምተኞች፣ የሕክምና ድጋፍ እና ሰብዓዊ እርዳታ ለሚሰጡ አካላት ከፍተኛ ከለላ እና ጠበቃ መስጠት በአለም አቀፍ የጦርነት ሕግ በሚዳኙ ግጭቶች እና ዓለም አቀፍ ባልሆኑ ግጭቶችም ጭምር የሚተገበሩ ናቸው።[63]

በጤና ተቋማት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችና የጤና አገልግሎት አሰጣጥን የሚያደናቅፉ ድርጊቶች በጦርነት ወቅትም ከዓለም አቀፍ የሰብዓዊነት ሕግ (IHL) እና ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብት ሕግ (IHRL) ሊጥሱ ይችላሉ። በሆስፒታሎች ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች ለንፁሃን ዜጎች፣ ታሳሪዎችን፣ ቁስለኛ ተዋጊዎችን፣ ነፍሰ ጡር ሴቶችን፣ ሕፃናትን ወይም አካል ጉዳተኞችን አስፈላጊ የሕክምና እንክብካቤ እንዳያገኙ በማድረግ በሕይወት፣ በጤና፣ በሰው ደኅንነት እና ፍትሃዊ አገልግሎት የማግኘት መብቶች ላይ ችግር ሊፈጥሩ ይችላሉ። የተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽነር በኢትዮጵያ እየቀጠሉ ያሉ ጥሰቶችና በደሎች ንፁሃን ዜጎችን፣ ዕርቅን አደጋ ላይ መጣላቸውን አስጠንቅቀው፣ የድርጊቱ ተዋናዮች ግጭቶችን እንዲያቆሙ እና መብቶችን እንዲጠብቁ ጠይቀዋል።[64] በ IHRL መሠረት፣ የኢትዮጵያ መንግሥት ሕገወጥ ጥቃቶችን ከማድረግ እና ያለአግባብ ሕይወትን ከመንጠቅ መቆጠብ ብቻ ሳይሆን፣ ከባድ በደሎችን መመርመር፣ ተጠያቂዎችን ለሕግ ማቅረብ እና መፍትሔ መስጠት ግዴታዎችም አሉበት።[65] በሆስፒታሎች ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች ከተስፋፉ፣ ተደጋጋሚ ወይም ተጠያቂነት ሳይኖር የሚታለፉ ከሆነ፣ በመንግሥት ኃይሎች የተፈፀሙ ቀጥተኛ ጥሰቶችን ብቻ ሳይሆን ንፁሃንን ከመንግስት ዉጪ ባሉ የታጠቁ ኃይሎች ከሚፈፅሙ ጥቃቶች ለመጠበቅ ተገቢውን ጥረት ማድረግ አለመቻልንም ሊያመለክቱ ይችላሉ።

ከኅዳር 2013 ዓ.ም. ጀምሮ በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀመውን ጥቃት ለመመዝገብ፣ ለመመርመር እና ተጠያቂነትን ለማረጋገጥ አለመቻል በቋሚነት ታይቷል።[66] የተደረጉ ተዓማኒ ምርመራዎች ወይም በጥፋተኞች ላይ ክሶች መመስረታቸዉ በይፋ አልተዘገበም፤ የኢትዮጵያ መንግሥትም በክልላዊና ዓለም አቀፍ የምርመራ አካላት ሥራ እንዲቋረጥ በተሳካ ሁኔታ በመሚገት በምትኩ የሽግግር ፍትሕ ፖሊሲ እንዲተገበር አድርጓል፤ ይሁን እንጂ ይህ ፖሊሲ ከዓለም አቀፍ እና ከክልላዊ መመዘኛዎች በታች የሆነ ሲሆን፣ እስከ አሁንም ተጎጂዎች ያጋጠማቸውን ጥቃት ትርጉም ባለው መንገድ አልተመለከተም።[67] የሽግግር ፍትሕ ሂደቱ በመከሸፉ ምክንያት፣ እንደ WHO እና OHCHR ባሉ ድርጅቶች የሚካሄድ ገለልተኛ የሰነድ አያያዝ የሌለ ወይም ቢኖርም ወጥነት የሌለው ሆኖ ቆይቷል፤ በዚህም የተነሳ ጥቃቶች ብዙ ጊዜ ሳይመዘገቡና ሳይታዩ ቀርተዋል።[68] በጤና አገልግሎት ላይ ስለተፈፀሙ ጥቃቶች የሚገኘው መረጃ የጥቃቱን ሙሉ መጠንና ስፋት በእጅጉ ያሳነሰ ግምት ሊኖረው ይችላል። ማስረጃዎቻች በግልፅ የሚያመላክቱትም ይህ ጉዳይ የተዘጋ ምዕራፍ ወይም የተናጠል ጉዳዮች ስብስብ ሳይሆን፣ እስካሁን የቀጠለ የጥቃት አፈፃፀም ስርዓት መሆኑን ነው። ውጤቱም አስቀድሞ ሊገመት የሚችልና አስከፊ ነው፣ አገልግሎቶች በሚስተጓጎሉበት፣ ተቋማት ሥራ ማከናወን በማይችሉበት፣ የጤና ሠራተኞች የሥራ ቦታቸውን በሚለቁበት እና መሰረታዊ የጤና አገልግሎቶች ተደራሽነት ስልታዊ በሆነ መልኩ በሚዳከምበት ሁኔታ፣ ተጎጂዎችና ተፅዕኖ ያደረባቸው የማኅበረሰቡ አካላት እንክብካቤ የማግኘት እድላቸዉ እጅጉን ይጠባል።

በዛሬዋ ኢትዮጵያ እየተባባሰ የመጣው ጥቃት አሁኑኑ እርምጃ መውሰድ አስገዳጅ እንደሆነ የበለጠ አጠናክሮ ያሳያል። ቀድሞውኑ የአቅርቦት እጥረትና የደመወዝ ክፍያ መቆራረጥ እንዳለ ሪፖርቶች ያመለክታሉ፤ ተቋማትም ሀብት ማከማቸት እና አፋጣኝ ያልሆነ ኬዝ ያለባቸውን ታካሚዎች መመለስ ጀምረዋል፤ ይህም የግጭት መባባስን ቀድሞ በመገመት አቅርቦቶችን መሰረታዊ ለሆኑ ጉዳዮች ብቻ የመጠቀም ሂደት መኖሩን ያሳያል።[69] እነዚህ ሥጋቶች ባለድርሻ አካላት አሁኑኑ እርምጃ ወስደው በኢትዮጵያ ላሉ የጤና አገልግሎቶች አስፈላጊውን ኢንቨስትመንት በማድረግ እና ግብዓቶች በማቅረብ እንዲደግፉ፣ በተመሳሳይም በጤና አገልግሎት ላይ ለሚፈፀሙ ጥቃቶች ተጠያቂነት እንዲረጋገጥ እና የተጠያቂነት አለመኖር ባህልን እንዲወገድ በጋር መስራት እንዳለባቸዉ ያመለክታሉ።

የኢትዮጵያ የጤና ሥርዓት ከአምስት ዓመት በላይ ከቆየው ግጭት በኋላ አሁንም በማገገም ላይ ሲሆን፣ ተጨማሪ የግጭት መባባስ በማይቀርበት ሁኔታ ውስጥ ሊከሰት የሚችለዉን የፍላጎት መጨመር ለመቋቋም ዝግጁ አይደለም።[70] ግጭት በሚበረታበት ጊዜ ትልቁን ሸክም የሚሸከሙት ንፁሃን ዜጎች ናቸው፣ ይህም ቀጥተኛ በሆነ መልኩ በሚደርስ አካላዊ ጉዳት፣ በመፈናቀል እና በአስፈላጊ አገልግሎቶች መፍረስ ምክንያት ነው። የተጎጂዎችን ፍላጎት ትርጉም ባለው መልኩ ለመመለስ የሚሠራ የጤና ሥርዓት ከሌለ፣ ጉዳቱ ይባባሳል፤ አካላዊ ጉዳቶች ሳይታከሙ ይቀራሉ፣ የሞት መጠን ይጨምራል፣ በሽታ ይሰራጫል፣ የሥነ-ልቦና ቁስሎችም እየተስፋፉ ይመጣሉ።

በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶች በማኅበረሰቡ ላይ፣ ታካሚዎች፣ ተጎጂዎች እና የጤና ሠራተኞች ላይ ጥልቅና መጠነ ሰፊ ጉዳት አስከትለዋል። እነዚህ ጥቃቶች እና የመብት ጥሰቶች በአስቸኳይ ሊቆሙ እና ለተጎዱት አፋጣኝ ጥበቃ እና ድጋፍ ሊደረግላቸው ይገባል።

ምክረ ሐሳቦች

ለግጭቱ ውስጥ ለተሳተፉ ሁሉም ወገኖች፡-

- በጤና ዘርፍ ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን እንደ የጦርነት ስልት መጠቀም ያቁሙ፤ በግጭት ወቅት ለጤና አገልግሎት ሊደረግ የሚገባዉን ጥበቃ እና ከለላ ያክብሩ።

- የሰብዓዊ መብት ጥሰቶችንና ሌሎች የዓለም አቀፍ ሕግ ጥሰቶችን ለመከታተልና ለመመዝገብ የዓለም አቀፍና የክልላዊ ምርመራ አደረጃጀቶችን እንደገና በማቋቋም በጤና አገልግሎት ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችን ጨምሮ፣ የተፈጸሙ ከባድ የሰብአዊ መብት ጥሰቶች እና አሰቃቂ ወንጀሎችን ገለልተኛ እና ነፃ በሆነ መልኩ የመረጃዎች አያያዝ እና ምርመራን ማረጋገጥ።

- በህይወት ለመኖር አስፈላጊ የሆኑ አቅርቦቶችን የሚፈልጉ ሲቪሎች (ንፁሀን ሰዎች) ከአድልዎ ነፃ የሆነ የሰብዓዊ ድጋፍ ምንም እንቅፋት ሳይኖርበት እንዲደርሳቸው ማስቻል፤ በግጭት የተጎዱ አካባቢዎች በሙሉ የጤና አገልግሎቶች አቅርቦትን፣ ተደራሽነትን፣ ተቀባይነትንና ጥራትን እንዲሁም ሌሎች የመልሶ ማቋቋሚያ ወይም የማገገሚያ ድጋፎችን ከግጭት ጋር በተያያዘ ወሲባዊ እና የስነ ተዋልዶ ጥቃት ለተፈጸመባቸው ሁሉም ሰዎች ያለምንም አድልዎ ማመቻቸት።።

ለኢትዮጵያ መንግሥት፡-

- የደመወዝ ውዝፍ ክፍያዎችን ጨምሮ ሙሉ የደመወዝ ክፍያ መኖሩን በማረጋገጥ የኢትዮጵያን የጤና ባለሙያዎች ይደግፍ፤ እንዲሁም ሁለተኛ ደረጃ የስነ-ልቦና ጉዳትና በሌሎች ላይ ከደረሰ ጉዳት የሚመነጭ የስነ-ልቦና ጫናን ለመቋቋም ድጋፍ መስጠት።

- በግጭቱ ቀጥተኛ ተጎጂ የሆኑ ሰዎችን በማሳተፍ፣ ከዓለም አቀፍና ከክልላዊ ደረጃዎች ጋር የሚጣጣም የሽግግር ፍትሕ ሂደትን በመተግበር ተዓማኒነት ያላቸው፣ ተጎጂዎችና ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎችን ያማከሉ ፈጣን የካሳ፣ የፍትሕና የተጠያቂነት እርምጃዎች መወሰዳቸውን ማረጋገጥ።

- በትግራይ፣ በአማራ እና በአፋር የዓለም አቀፍ ሰብዓዊ ሕግ (IHL) ጥሰቶች እንዲሁም የጦር እና በሰብዓዊነት ላይ የሚፈፀሙ ወንጀሎች ተብለዉ የተለዩ ድርጊቶች ላይ ፈጣን፣ ነፃና ጥልቅ ምርመራ ማካሄድ፤ እንዲሁም ወንጀል ፈጻሚዎች በግልፅና ተዓማኒነት ያላቸው ሂደቶችን በመከተል ለፍትሕ መቅረባቸውን ማረጋገጥ።

ለዓለም አቀፉና ለቀጠናው ማኅበረሰብ፡-

- ጥሰቶችን ለመመዝገብ እና ለተጎዱ ማኅበረሰቦች ፍትሕና ተጠያቂነት የሚያረጋግጡ መንገዶችን ለመፍጠር ከአድልዎ ነፃና ገለልተኛ የሆኑ የምርመራ መንገዶችን በአስቸኳይ መልሶ ማቋቋም።

- በኢትዮጵያ የጤና መብት እውን እንዲሆን ለመደገፍ የሚውል ገንዘብ ማሰባሰብ፣ የተሰበሰብዉን ገንዘብ በአግባቡ አኑሮ ማሰራጨጥ። ይህም በዓለም አቀፍ የጤና ትብብሮችና በሰብዓዊ መብት፣ በፍትሐዊነት እና በጋራ ተጠያቂነት

መርሆች ላይ በተመሠረቱ የእርዳታ ስምምነቶች በኩል አስፈላጊ አቅርቦቶችንና ቁሳቁሶችን ለማቅረብ፣ በግጭት የተጎዱ የጤና ሥርዓቶችን መልሶ ለመገንባት እና የጤና ባለሙያዎችን ለመደገፍ በአግባቡ አገልግሎት ላይ መዋሉን ለማረጋገጥ እንጂ ድጋፍን ለመገደብ፣ መረጃ ወይም አስፈላጊ የጤና አገልግሎቶች ለመጠቀም እንደ ቅድመ ሁኔታ መቅረብ፣ ወይም እንደ መደራደሪያ መሣሪያ መዋል የለበትም።

- ለኢትዮጵያ በሚደረገው በሰብዓዊ ድጋፍ ውስጥ በግጭት የተጎዱ ሕዝቦች ትርጉም ያለው ተደራሽነት እንዳላቸው ማረጋገጥ፤ ይህም ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎች ላይ ያተኮረ፣ የስነ-ልቦና ጉዳትን ያገናዘበ እንክብካቤን እና ከግጭት ጋር ተያያዥ የሆነ ወሲባዊ ጥቃት የደረሰባቸዉ ሰዎችን አካላዊና ስነ-ልቦናዊ ማገገሚያን ያካተተ፤ ለህፃናትና ለወጣቶች ልዩ የሕክምና እና የድጋፍ እንክብካቤ መሰጠቱን ማረጋገጥን ያካትታል።

- የዓለም አቀፍ ፍትህ መርህን በመከተለ ሁሉን አቀፍ ዳኝነት እና ፍትህ የሚሹ ጥያቄዎችን በመደገፍ፣ እንዲሁም ሌሎች በክልላዊ እና በዓለም አቀፍ ፍርድ ቤቶችና ኮሚሽኖች በኩል ተጠያቂነትን ለማስፈን የሚያስችሉ መንገዶችን በመደገፍ በጤና አገልግሎት ላይ ለሚፈፀሙ ጥቃቶች ተጠያቂነትና ፍትሕ እንዲሰፍን የሚያበረታቱ እርምጃዎችን መዉሰድ፤

ለተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብቶች ከፍተኛ ኮሚሽነር ፅሕፈት ቤት፡-

- በኢትዮጵያ ስላለው የሰብዓዊ መብቶች ሁኔታ ዓመታዊ ሪፖርቶችን ጨምሮ ወቅታዊ መረጃዎችን ይፋ ማድረግ፤ በተጨማሪም ቀደም ሲል ለተፈፀሙ ጥሰቶች ተጠያቂነትና ፍትሕ እንዲረጋገጥ እና ተጨማሪ አስከፊ ሁኔታዎች እንዳይፈፀሙ ለመከላከል የሚደረጉ ዓለም አቀፍ ጥረቶችን ማጠናከር።

- የብሔራዊ የሽግግር ፍትሕ ሥርዓቶች ሙሉ በሙሉ በተግባር ላይ መዋላቸውን ማረጋገጥ እና የአፈጻፀም ሂደታቸዉን መከታተል።

- በኢትዮጵያ ላሉ የሰብዓዊ መብት ጉዳዮች ላይ ነፃ የሆኑ የውጭ ምርመራዎች እንዲኪያሄዱ መደገፍ።

ለዓለም ጤና ድርጅት፡-

- በኢትዮጵያ በጤና አገልግሎት አሰጣጥ ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን መመዝገብ፤ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶች የክትትል ሥርዓት (Surveillance System for Attacks on Health Care) ውስጥ የሚካተቱ መረጃዎችን ጨምሮ በጤና አገልግሎት ላይ ስለሚፈፀሙ ጥቃቶች የተሰበሰቡ መረጃዎችን በይፋ ማጋራት።

አባሪ ፲፡ የጥናት/አሠራር ዘዴ

ይህ ጥናት በኢትዮጵያ ሰላሉ ግጭቶች፣ በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን እና ግጭቱ በኢትዮጵያ የጤና ሥርዓት ላይ ያስከተለውን ሰፊ ተፅዕኖ ለመመዝገብ ጥብቅ የተቀናጀ የጥናት ዘዴን (mixed-method approach) ተጠቅሟል። አህዛዊ (Quantitative) እና አይነታዊ (qualitative) መረጃዎች በመዋሃድ ተተንትነዋል፤ እነዚህም 602 የተዋቀሩ የጤና ባለሙያዎች የዳሰሳ ጥናቶች፣ 40 ከቁልፍ መረጃ ሰጪዎች ጋር የተደረጉ ቃለ-መጠይቆች እና አራት የቡድን ውይይቶችን ያካትታሉ። ይህ መንገድ ከተለያዩ የመረጃ ምንጮች የተገኙ ግኝቶችን አስተማማኝነት ያጠናከረ ሲሆን፣ በጤናዉ ዘርፍ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን መጠን እና ስፋት ለመረዳት እንዲሁም ተሳታፊዎች ያሳለፏቸውን ተሞክሮዎች በጥልቀት ለመመርመር የሚያስችል ግብዓት ሰጥቷል።

ከኅዳር 2013 ዓ.ም. በኋላ በኢትዮጵያ ውስጥ በሆስፒታሎች፣ በጤና ጣቢያዎች፣ በተንቀሳቃሽ የድንገተኛ ሕክምና ክሊኒኮች፣ በስደተኞች ካምፖች፣ በደህንነት መጠለያዎች (safehouses) እና የአንድ-ቦታ መገልገያ ማዕከላት (one-stop centers) ውስጥ ወይም ከኢትዮጵያ የመጡ ታካሚዎችን ያከሙ ሐኪሞች፣ ነርሶች፣ አዋላጆች፣ የሕክምና ባለሙያዎች፣ የሆስፒታል/የጤና ጣቢያ አስተዳዳሪዎች፣ የማኅበረሰብ ጤና ሠራተኞች እና ሌሎች የጤና ሠራተኞችን ጨምሮ፣ በጤና አገልግሎት ዘርፍ የሚሠሩ የጤና ባለሙያዎች በዚህ ጥናት እንዲካተቱ ብቁ ሆነው ተመርጠዋል። (የተሳታፊዎችን ስነ-ሕዝባዊ መረጃ ለማየት ከታች ያለውን ሰንጠረዥ ይመልከቱ።)

ሁሉም ተሳታፊዎች መረጃው ከመሰብሰቡ በፊት በመረጃ ላይ የተመሠረተ ፈቃድ (informed consent) የመስጠት ሂደት ውስጥ አልፈዋል። ጥናቱም ከሦስት ተቋማዊ የሥነ-ምግባር ግምገማ ቦርዶች የሥነ-ምግባር ፈቃድ አግኝቷል።

መረጃዎች ከሐምሌ እስከ ጥቅምት 2016 ዓ.ም. ድረስ በኢትዮጵያ እና በዩናይትድ ስቴትስ የሚገኝ ባለብዙ ሙያ ዘርፍ የምርምር ቡድን ተሰብስበዋል፤ ተጨማሪ መረጃዎችም በ2017 እና 2018 ዓ.ም. ተሰብስበዋል። የጥናቱ ጊዜ በኅዳር 2013 ዓ.ም. በትግራይ ከተጀመረው ጦርነት እስከ ነሐሴ 2016 ዓ.ም. ድረስ የሚሸፍን ሲሆን፣ ተጨማሪ መረጃዎቹ ደግሞ የ2017 ዓ.ም. እና የ2018 ዓ.ም. መጀመሪያ ወቅትን ይመለከታሉ።

የጤና ባለሙያዎች በጾታዊና ጥቃቶች፣ በጤና መስክ ላይ ስለሚፈፀሙ ጥቃቶች እና ግጭቱ በጤና ሥርዓቱና በጤና ባለሙያዎች ላይ ስላሳደረው ተፅዕኖ ያላቸውን ልምዶች የሚመለከተው ዳሰሳ፣ Open Data Kit (ODK) በመጠቀም በተመረጡ የጤና ባለሙያዎች ላይ ተካሂዷል። ተሳታፊዎች የጤና ባለሙያዎቹን ወቅታዊ የአእምሮ ጤና ሁኔታ ለመገምገም የ ProQoL መለኪያንም ሞልተዋል።

ዳሰሳው ከግጭት ጋር በተያያዘ የጾታዊ ጥቃት ለተፈፀመባቸው ሰዎች እንክብካቤ የሚሰጡ 40 በስራ ላይ የሚገኙ የጤና ተቋማትን መነሻ በማድረግ ባለብዙ-ደረጃ የናሙና አመራረጥ ሂደት ተጠቅሟል፤ ከእነዚህም ሁለቱ በአፋር፣ አራቱ በአማራ እና 34ቱ በትግራይ ክልሎች ይገኛሉ። ከእነዚህ ተቋማት የተመረጡ ተሳታፊዎች የተመረጡት በሙያዊ ኃላፊነታቸው መሠረት ነው። በደህንነት ምክንያቶች የተቋማቱ ስም፣ ትክክለኛ አካባቢያዊ ሥፍራ፣ በናሙናው ውስጥ የተካተቱት የተቋማት ብዛት እና የተካተቱት የተቋማት ዓይነቶች በዚህ ሪፖርት አልቀረቡም። በቀጣይ በነበረ ወረራ፣ እገዳ እና የደህንነት ስጋቶች ምክንያት በምዕራብ ትግራይ እና በአንዳንድ የአማራ አካባቢዎች የሚገኙ የጤና ተቋማት መረጃው በሚሰበሰብበት ወቅት ተደራሽ ሊሆኑ ስላልቻሉ ከጥናቱ ውጭ ተደርገዋል። የተሰላው የናሙና መጠን በእያንዳንዱ ቦታ ባሉ የጤና ባለሙያዎች ብዛት መሠረት በቀሪዎቹ ተደራሽ በሆኑ ተቋማት መካከል በተመጣጣኝ ሁኔታ ተከፋፍሏል።

በጤና አገልግሎት ላይ የሚፈፀሙ ጥቃቶችን ባህሪ እና በአገልግሎት አሰጣጥና በጤና ሠራተኞች ላይ ያላቸውን ተፅዕኖ የሚመለከቱ የቡድን ውይይቶች እና በፊል-የተዋቀሩ ቃለ-መጠይቆች በግጭት በተጎዱ የኢትዮጵያ ክልሎች ዉስጥ የጤና ድጋፍ የመስጠት ልምድ ካላቸው የጤና ሠራተኞች፣ የሰብዓዊ ድጋፍ ተዋናዮች እና የማኅበረሰብ መሪዎች ጋር፣ በኢትዮጵያ እንዲሁም በኬንያና በሱዳን ባሉ የስደተኞች አካባቢዎች ተካሂደዋል።

ተሳታፊዎች ከኅዳር 2013 ዓ.ም. በኋላ በግጭት ከተጎዱ በኢትዮጵያ የሚገኙ የተለያዩ የማህበረሰብ ክፍሎች ጋር የመሥራት ተሞክሮ ያላቸው፣ 18 ዓመት ወይም ከዚያ በላይ ዕድሜ የሞላቸው የጤና ሠራተኞች፣ የሰብዓዊ ድጋፍ ሰጪዎች ወይም

የማኅበረሰብ መሪዎች እና ከሌሎች የሞያ ዘርፎች የተወጣጡ ነበሩ። ከቃለ-መጠይቆቹ በፊት የስነ-ሕዝባዊ መጠይቅ ተሰጥቷል። በጤና ተቋማት ዓይነቶች፣ በሙያዊ ሚናዎች እና በተለያዩ የግል ልምዶች ረገድ ተወካይነት እንዲኖር ዓላማ-ተኮር የናሙና አመራረጥ (purposive sampling) ጥቅም ላይ ውሏል።

ከፊል-የተዋቀረው የቃለ-መጠይቅ መመሪያ ትራዉማ ኢንፎርምድ ኬር በመስጠት ረገድ የሚያጋጥሙ ችግሮችን፣ በጤናዉ ሴክተር የሚፈፀሙ ጥቃቶችን እና እነዚህ ጥቃቶች በአገልግሎት ሰጪዎች ላይ ያላቸውን ተፅዕኖ መርምሯል። ቃለ-መጠይቆቹ በሰለጠኑና ከተሳታፊዎቹ ቋንቋ ጋር ተስማሚ በሆኑ የመረጃ ሰብሳቢዎች በትግርኛ፣ በአማርኛ፣ በኦሮምኛ እንዲሁም በእንግሊዝኛ ተካሂደዋል። ሁሉም ቃለ-መጠይቆች በድምፅ ተቀርፀው፣ በመጀመሪያ በተካሄዱበት ቋንቋ ቃል በቃል ተፅፈው፣ ወደ እንግሊዝኛ ተተርጉመው እና የትርጉሙን ትክክለኛነት ለማረጋገጥ በሁለቱንም ቋንቋዎች ብቃት ባላቸው የምርምር ቡድኑ አባላት በግል ተረጋግጠዋል።

የመረጃ ትንተና

ሁሉም መረጃዎች የግለሰቦችን መለያ የሚያሳዩ መረጃዎች እንዳይኖሩባቸው ተደርገዋል። የሕክምና፣ የሕዝብ ጤና፣ የሰብዓዊ መብት እና የሕግ ባለሙያዎችን ያቀፈው የምርምር ቡድን የመረጃ ትንተናውን በትብብር አከናውኗል።

አይነታዊ (Qualitative) መረጃ የሚሰጡ ከፊል-የተዋቀሩ ቃለ-መጠይቆችና የቡድን ውይይቶች የጥራት መረጃ አያያዝና ትንተና ሶፍትዌር በሆነው Dedoose በመጠቀም ተገምግመው ተተንትነዋል። ሁሉም ቃለ-መጠይቆች የኮድ መዝገብ (coding dictionary) በመጠቀም በተናጠል ኮድ ተደርገዋል። የኮድ መዝገቡ የተመሠረተው በጥናቱ ዓላማዎች እንዲሁም በመረጃው ግምገማ ሂደት የተገኙ አዳዲስ ጭብጦች ላይ ነው። የጥናት ቡድኑ ተደጋጋሚና የትብብር የሆነ ባለሦስት ደረጃ የትንተና ሂደት ተጠቅሟል፤ ይህም 1) ክፍት ኮዲንግ፣ በቃለ-መጠይቆች ውስጥና በቃለ-መጠይቆች መካከል ያሉ መረጃዎችን ወደ የጋራ የፍላጎት መስኮች መመደብ፣ 2) ከመረጃው የተገኙ ዋና ዋና ጭብጦችን መዝገቦ ለመያዝ እና በውይይት ስብሰባዎች ላይ ለመወያየት የጭብጥ ሰንጠረዦችን መጠቀም፣ እና 3) በእያንዳንዱ ጭብጥ ውስጥ ያሉ ቁልፍ ነጥቦችን ለመግለፅና ለማዋሃድ ማጠቃለያዎችን ማዘጋጀትን ያካትታል።

ከጤና ባለሙያዎች ዳሰሳ እና ከProQoL የተገኙ ቁጥራዊ መረጃዎች በተስማሙባቸው መለኪያዎች መሠረት በባለብዙ ዘርፍ ቡድን ተጣርተው እና ተደራጅተው፣ በጤና ላይ የተፈፀሙ ጥቃቶችንና የአገልግሎት ሰጪዎችን ልምዶች ለማጠቃለል ገላጭ ስታቲስቲክስ በመጠቀም ተተንትነዋል።

ውስንነቶች

እነዚህ መረጃዎች በግጭት በተጎዱ የትግራይ፣ የአማራ እና የአፋር ክልሎች በተመረጡ የጤና ተቋማት ላይ ስለሚፈፀሙ ጥቃቶች ጠቃሚ ግንዛቤዎችን ይሰጣሉ፤ ሆኖም በመላው ኢትዮጵያ ባሉ ሁሉም ክልሎች የጥቃቶቹን ስርጭት ትክክለኛ ግምት ለመስጠት አያስችሉም፤ እንዲሁም ከኅዳር 2013 እስከ ነሐሴ 2016 ዓ.ም. ባለው የጥናት ጊዜ ብቻ የተወሰኑ ናቸው። የናሙና አመራረጥ ገደቦች የትግራይ ክልል በናሙናው ውስጥ ከሚገባው በላይ እንዲወከል አድርገዋል፤ በተጨማሪም የደህንነት፣ የሥነ-ምግባር እና የአስተዳደር እንቅፋቶች በተወሰኑ ሕዝቦችና ጂኦግራፊያዊ አካባቢዎች፣ በተለይም በአማራ እና በተወሰነ ደረጃ በአፋር፣ ላይ የመድረስ እድልን ገድበዋል፤ ይህም በእነዚህ አካባቢዎች የተወከሉትን ሕዝቦች ቁጥር በማሳነስ እና በክልሎችና በጊዜ ሂደት ያለውን የግጭት ተለዋዋጭነት ልዩነት እንዳይታይ ሊያደርግ ይችላል። የአይነታዊ ጥናቱ (Qualitative) ግኝቶች የተሳታፊ የጤና ባለሙያዎችን አመለካከት የሚያንፀባርቁ ሲሆን፣ ተሳታፊዎቹ ከ2013 ዓ.ም. ጀምሮ የተከሰቱ ክስተቶችን በመዘገባቸው የማስታወስ አድልዎ (recall bias) ሊኖርባቸው ይችላል። በተጨማሪም የይዘት ጥናቱ ናሙና አነስተኛና በዘፈቀደ ያልተመረጠ (non-random) በመሆኑ፣ ግኝቶቹን ወደ መላው የኢትዮጵያ የጤና ባለሙያዎች ለማጠቃለል ያለውን እድል ይገድባል። እነዚህን ውስንነቶች ለመቀነስ፣ የመረጃ ሰብሳቢዎች በመደበኛ ፕሮቶኮሎች ላይ ሥልጠና ወስደዋል፤ በዳሰሳዎችና በቃለ-መጠይቆች የተሰበሰቡ በርካታ የመረጃ ምንጮች በመዋሃድ ተነጻፅረዋል፤ ትርጉሞችና ኮዲንግም ወጥነትን ለማጠናከርና የትርጓሜ አድልዎን ለመቀነስ በባለብዙ ዘርፍ የምርምር ቡድን በድጋሚ ተፈትሸዋል። ሆኖም እነዚህ ገደቦች በጂኦግራፊያዊ ሽፋን፣ በመወከል እና በጊዜ ስፋት ያሉ ክፍተቶችን ለመሙላት ተጨማሪ ምርምር ማካሄድ እንደሚያስፈልግ ያሳያሉ።

የምላሽ ሰጪዎች ስነ-ሕዝባዊ መረጃ

ሠንጠረዥ 1፡ በዳሰሳ ጥናቱ የተሳተፉ የጤና ባለሙያዎች ስነ-ሕዝባዊ ባህሪያት					
	ጠቅላላ	ትግራይ	አፋር	አማራ	ሌሎች
የዳሰሳ ጥናት ብዛት N (%)	602 (100)	509 (84.6)	30 (5)	61 (10.1)	2 (0.4)
ዕድሜ፣ ዓመት፣ አማካኝ መጠን (IQR)[lvii]	32 (28 – 40)	32 (29 – 41.5)	31 (27 – 39.25)	29 (27 – 32)	29 (26 - _)
ወንድ N (%)	237 (39.4)	172 (33.8)	19 (63.3)	45 (73.8)	1 (50)
ሴት N (%)	365 (60.6)	337 (66.2)	11 (36.7)	16 (26.2)	1 (50)
የምላሽ ሰጪዎች የሙያ ዳራ					
የማህበረሰብ ጤና ሠራተኞች	15 (2.5)	8 (1.6)	4 (13.3)	3 (4.9)	0 (0)
የሕዝብ ጤና/የጤና ኦፊሰሮች	69 (11.5)	59 (11.6)	5 (16.7)	4 (6.6)	1 (50)
ፓራሜዲክ ባለሙያዎች	16 (2.7)	13 (2.6)	2 (6.7)	1 (1.6)	0 (0)
ነርሶች	223 (37)	187 (36.7)	8 (26.7)	27 (44.3)	1 (50)
አዋላጆች	182 (30.2)	162 (31.8)	7 (23.3)	13 (21.3)	0 (0)
ሐኪሞች	36 (6)	34 (6.7)	0 (0)	2 (3.3)	0 (0)
የአእምሮ ጤና እንክብካቤ ሠራተኞች	22 (3.7)	18 (3.5)	1 (3.3)	3 (4.9)	0 (0)
የጉዳይ አስተዳዳሪዎች/የማህበራዊ ሥራ ባለሙያዎች	10 (1.7)	9 (1.8)	1 (3.3)	0 (0)	0 (0)
የአስተዳደርና የድጋፍ ሠራተኞች	6 (1)	4 (0.8)	2 (6.7)	0 (0)	0 (0)
ሌሎች	23 (3.8)	15 (2.9)	0 (0)	8 (13.1)	0 (0)

ሠንጠረዥ 2፡ ቃለ-መጠይቅ የተደረገላቸው የጤና ባለሙያዎች ስነ-ሕዝባዊ ባህሪያት						
	ጠቅላላ	አፋር	አማራ	ኬንያ/ሱዳን	ኦሮሚያ	ትግራይ
የቃለ-መጠይቆች ብዛት N (%)	40 (100%)	1 (3%)	3 (8%)	12 (30%)	7 (18%)	17 (43%)

ዕድሜ፣ ዓመት፣ አማካኝ መጠን (IQR)	32 (9)	28 (0)	28 (2)	37 (11)	31 (5)	30 (9.5)
ወንድ N (%)	17 (43%)	0 (0%)	3 (100%)	5 (42%)	6 (86%)	2 (12%)
ሴት N (%)	23 (58%)	1 (100%)	0 (0%)	7 (58%)	1 (14%)	15 (88%)
በኢትዮጵያ ግጭቱ ለተጎዱ ሰዎች ጋር የሠሩበት ጊዜ፣ ዓመት፣ መካከለኛ ዋጋ (IQR)	4 አመታት (1.5)	5 አመታት (0)	4 አመታት (2)	4 አመታት (2)	3 አመታት (3)	3 አመታት (2)
የማህበረሰብ ጤና ሠራተኞች	3 (8%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	3 (18%)
የሕዝብ ጤና/የጤና ኦፊሰሮች	9 (22%)	1 (100%)	0 (0%)	3 (25%)	1 (14%)	4 (24%)
ፓራሜዲክ ባለሙያዎች	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)
ነርሶች	13 (33%)	0 (0%)	3 (100%)	5 (42%)	3 (43%)	2 (12%)
አዋላጆች	2 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	2 (12%)
ሐኪሞች	5 (13%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (8%)	3 (43%)	1 (6%)
የአእምሮ ጤና እንክብካቤ ባለሙያዎች	2 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (8%)	0 (0%)	1 (6%)
የጉዳይ አስተዳዳሪዎች/የማህበራዊ ሥራ ባለሙያዎች	3 (8%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (8%)	0 (0%)	2 (12%)
የአስተዳደርና የድጋፍ ሠራተኞች	1 (3%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (6%)
ሌሎች	2 (5%)	0 (0%)	0 (0%)	1 (8%)	0 (0%)	1 (6%)

Endnotes:

[1] Physicians for Human Rights and The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, "Renewed Fighting in Ethiopia Risks Widespread Civilian Harm," February 19, 2026, https://phr.org/news/renewed-fighting-in-ethiopia-risks-widespread-civilian-harm/; Insecurity Insight, "Attacks on Health Care Data," Excel (Humanitarian Data Exchange, April 27, 2026), doi:f397871e-9388-417e-8b31-02f93384408d; FRANCE 24 English, *Ethiopia: Healthcare Access Crumbles amid Oromia Conflict*, 2025, https://www.youtube.com/watch?v=9itBR9f7Oks.
[2] The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, "Tracking Atrocities: Ongoing Human Rights Violations Amid Conflict in Ethiopia," *OJAH*, accessed March 13, 2026, https://www.o-jah.org/monitoring/blog-post-title-one-gtrna; "WHO Condemns Killing of Three Healthcare Workers in Amhara Region; AMA Calls for Release of Detained, Abducted Medics," *Addis Standard*, April 9, 2026, https://addisstandard.com/who-condemns-killing-of-three-healthcare-workers-in-amhara-region-ama-calls-for-release-of-detained-abducted-medics/; Addis Standard, "Drone Strike on Health Post in North Wollo Kills Four Civilians, Including Pregnant Woman, over Ten Injured," October 1, 2025, https://addisstandard.com/drone-strike-on-health-post-in-north-wollo-kills-four-civilians-including-pregnant-woman-over-ten-injured/; Elissa Miolene, "Exclusive: US Aid Cutoff Threatens Ethiopia's Displaced Millions," *Devex*, April 29, 2026, https://www.devex.com/news/sponsored/exclusive-us-aid-cutoff-threatens-ethiopia-s-displaced-millions-112414.
[3] Global Centre for the Responsibility to Protect, "Ethiopia on the Brink: International Community Must Act Urgently to Prevent Mass Atrocities," February 20, 2026, https://www.globalr2p.org/publications/ethiopia-on-the-brink-international-community-must-act-urgently-to-prevent-mass-atrocities/; Office of the High Commissioner for Human Rights, "Ethiopia: Türk Urges Restraint and Steps towards de-Escalation amid Volatility in Tigray," February 10, 2026, https://www.ohchr.org/en/press-releases/2026/02/ethiopia-turk-urges-restraint-and-steps-towards-de-escalation-amid; Mat Nashed, "Regional Mega-War? How Renewed Conflict in Ethiopia Could Pull in Sudan," *The New Humanitarian*, March 23, 2026, https://www.thenewhumanitarian.org/analysis/2026/03/23/regional-mega-war-renewed-conflict-ethiopia-sudan.
[4] Insecurity Insight, "Attacks on Health Care Data."

[6] Abel F. Dadi and Tesfaye B. Mersha, "WHO's Surveillance System for Attacks on Health Care Is Failing Ethiopia," *The Lancet* 399, no. 10331 (March 26, 2022): 1225–26, doi:10.1016/S0140-6736(22)00337-3; World Health Organization, "Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA)," accessed May 12, 2026, https://extranet.who.int/ssa/Index.aspx.
[7] Sara Jerving, "Tigray: The Deliberate Destruction of a Health System," *Devex*, January 18, 2022, https://www.devex.com/news/sponsored/tigray-the-deliberate-destruction-of-a-health-system-102252; Doctors Without Borders, *Widespread Destruction of Health Facilities in Ethiopia's Tigray Region*, March 15, 2021, https://www.doctorswithoutborders.org/latest/widespread-destruction-health-facilities-ethiopias-tigray-region; Human Rights Watch, "Ethiopia: Eritrean Forces Massacre Tigray Civilians," March 5, 2021, https://www.hrw.org/news/2021/03/05/ethiopia-eritrean-forces-massacre-tigray-civilians; Dadi and Mersha, "WHO's Surveillance System for Attacks on Health Care Is Failing Ethiopia"; Amnesty International, "Ethiopia: Survivors of TPLF Attack in Amhara Describe Gang Rape, Looting and Physical Assaults," November 9, 2021, https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/11/ethiopia-survivors-of-tplf-attack-in-amhara-describe-gang-rape-looting-and-physical-assaults/; Human Rights Watch, *"If the Soldier Dies, It's on You" Attacks on Medical Care in Ethiopia's Amhara Conflict*, July 3, 2024, https://www.hrw.org/report/2024/07/03/if-soldier-dies-its-you/attacks-medical-care-ethiopias-amhara-conflict.
[8] Addis Standard, "Drone Strike on Health Post in North Wollo Kills Four Civilians, Including Pregnant Woman, over Ten Injured."
[9] Hailay Gesesew et al., "The Impact of War on the Health System of the Tigray Region in Ethiopia: An Assessment," *BMJ Global Health* 6, no. 11 (November 23, 2021): e007328, doi:10.1136/bmjgh-2021-

007328; Sara Jerving, “Tigray: The Deliberate Destruction of a Health System,” *Devex*, January 18, 2022, https://www.devex.com/news/sponsored/tigray-the-deliberate-destruction-of-a-health-system-102252

[10] “Concerns Regarding The Premature Termination of the Commission of Inquiry on the Situation in the Tigray Region of the Federal Republic of Ethiopia,” August 31, 2023, https://reliefweb.int/report/ethiopia/concerns-regarding-premature-termination-commission-inquiry-situation-tigray-region-federal-republic-ethiopia; Global Centre for the Responsibility to Protect, “Civil Society Concerns in Achieving Transitional Justice and Accountability for Atrocities in Ethiopia,” October 15, 2024, https://www.globalr2p.org/publications/civil-society-concerns-in-achieving-transitional-justice-and-accountability-for-atrocities-in-ethiopia/; UN News, “Ethiopia: Victims ‘Left in Limbo’ as Rights Probe Mandate Ends,” October 13, 2023, https://news.un.org/en/story/2023/10/1142297; International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia, *The Acute Risk of Further Atrocity Crimes in Ethopia: An Analysis* (UN Human Rights Council, October 3, 2023), https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/chreetiopia/A-HRC-54-CRP-2.pdf.

[11] ICHREE, *Report of the International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia* (UN Human Rights Council, September 14, 2023), https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/chreetiopia/A_HRC_54_55_AUV.pdf; Amnesty International, *“No One Came To My Rescue”: Gang Rape, Sexual Slavery, and Mass Displacement of Women in Oromia, Ethiopia*, March 6, 2026, https://www.amnesty.org/en/documents/afr25/0774/2026/en/; Human Rights Watch, *“If the Soldier Dies, It’s on You” Attacks on Medical Care in Ethiopia’s Amhara Conflict*; UN Human Rights Office, *Ethiopia: Violence in Amhara Region*, November 17, 2023, https://www.ohchr.org/en/statements/2023/11/ethiopia-violence-amhara-region; International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia, *Comprehensive Investigative Findings and Legal Determinations*, Fifty-Fourth Session (UN Human Rights Council, October 13, 2023), https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/chreetiopia/a-hrc-54-crp-3.pdf; The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa and Physicians for Human Rights, *“You Will Never Be Able to Give Birth”: Conflict-Related Sexual and Reproductive Violence in Ethiopia*, July 31, 2025, https://phr.org/our-work/resources/you-will-never-be-able-to-give-birth-conflict-related-sexual-and-reproductive-violence-in-ethiopia/; The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, “TRACKING ATROCITIES.”

[12] Insecurity Insight, “Attacks on Health Care Data.”

[13] As part of its work to monitor ongoing human rights crimes among widespread conflict in Ethiopia, OJAH continues to document incidents where health professionals and health facilities were directly attacked by military forces. (Source: The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, “TRACKING ATROCITIES”; The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, *Leap of Insight: Confronting Impunity in Ethiopia--A Pilot Monitoring Report (January-June 2025)*, June 2025, https://static1.squarespace.com/static/653f91aaa13b237c317d0521/t/693cae1b85661b4e01a11acd/1765584411110/Pilot+Human+Rights+Monitoring+Report+Jan-June+2025+-+Leap+of+Insight+-+.pdf.) PHR and OJAH’s joint data collection was completed in 2024, but the patterns of attacks on health documented through this research across Tigray, Amhara and Afar region have continued in 2025 and 2026 with notable changes in patterns and the health care landscape as outlined here.

[14] Fred Harter, “‘Horrific’ Civilian Toll as Ethiopia Turns to Combat Drones,” *The New Humanitarian*, March 5, 2024, https://www.thenewhumanitarian.org/feature/2024/03/05/horrific-civilian-toll-ethiopia-combat-drones-local-insurgencies.

[15] Zecharias Zelalem, “Deadly Skies: Drone Warfare in Ethiopia and the Future of Conflict in Africa – European Council on Foreign Relations,” *European Council on Foreign Relations*, February 28, 2025, https://ecfr.eu/publication/deadly-skies-drone-warfare-in-ethiopia-and-the-future-of-conflict-in-africa/; Editor7, “End the Drone Doctrine: Ethiopia Cannot Bomb Its Way to Peace,” *Addis Standard*, October 3, 2025, https://addisstandard.com/end-the-drone-doctrine-ethiopia-cannot-bomb-its-way-to-peace/; Declan Walsh, “Foreign Drones Tip the Balance in Ethiopia’s Civil War,” *The New York Times*, December 20, 2021, sec. World, https://www.nytimes.com/2021/12/20/world/africa/drones-ethiopia-war-turkey-emirates.html; Insecurity Insight, *Explosive Weapons Use: The Use of Air-Delivered Munitions in the Context of Humanitarian Action in Ethiopia, with a Focus on Drones*, December 2022, https://insecurityinsight.org/wp-content/uploads/2022/12/Ethiopia-The-Use-of-Air-delivered-Munitions-in-the-Context-of-Humanitarian-Action-in-Ethiopia-with-a-Focus-on-Drones.pdf.

[16] Eshete Bekele, “Ethiopia: Civilian Deaths Mount from Drone Strikes in Amhara,” *DW*, December 3, 2024, https://www.dw.com/en/ethiopia-civilian-deaths-mount-from-drone-strikes-in-amhara/a-70946525;

Alex Gatopoulos, "How Armed Drones May Have Helped Turn the Tide in Ethiopia's War," *Al Jazeera*, December 10, 2021, https://www.aljazeera.com/features/2021/12/10/how-armed-drones-may-have-helped-turn-tide-in-ethiopia-conflict; Harter, "'Horrific' Civilian Toll as Ethiopia Turns to Combat Drones"; Insecurity Insight, *Hovering Threats: The Challenges of Armed Drones in Humanitarian Contexts*, January 2025, https://insecurityinsight.org/wp-content/uploads/2025/01/Hovering-Threats-The-Challenges-of-Armed-Drones-in-Humanitarian-Contexts-January-2025.pdf.

[17] The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, *Tracking Atrocities: Ongoing Human Rights Violations Amid Conflict in Ethiopia--A Continuous Monitoring Report (July-September 2025)*, October 2025, https://static1.squarespace.com/static/653f91aaa13b237c317d0521/t/693cad1b0de7d740d5415d11/1765584155412/OJAH_Human_Rights_Monitoring_Report__July-Sept_2025.pdf.

[18] Addis Standard, "Drone Strike on Health Post in North Wollo Kills Four Civilians, Including Pregnant Woman, over Ten Injured."

[19] BBC Amharic News Service, "በሰሜን ወሎ ጤና ጣቢያ ላይ በተፈፀመ የድሮን ጥቃት አራት ሰላማዊ ሰዎች ሲገደሉ 10 ሰዎች ደግሞ መቁሰላቸውን የዓይን እማኞች ተናገሩ," *BBC News አማርኛ*, September 30, 2025, https://www.bbc.com/amharic/articles/cj4y0jnvnk8o.

[20] Harter, "'Horrific' Civilian Toll as Ethiopia Turns to Combat Drones."

[21] BBC Amharic News Service, "ጥንታዊቷን ደብረ ታቦር ከተማ ለዓመታት ወደኋላ መልሷታል የተባለው ያልተነገረው ውድመት," *BBC News አማርኛ*, February 25, 2026, https://www.bbc.com/amharic/articles/cj6dy9je83eo.

[23] Amhara Association of America, "War Updates from Amhara Region, Ethiopia," August 11, 2025, https://3b6e5e59-099c-46eb-b171-ee2c4d43d8da.filesusr.com/ugd/e494ca_ed8f382f2ee4475eac844d1d0a287aed.pdf.

[24] እንድሪስሳሮናዊት, "በአማራ ክልል ደምበጫ ወረዳ አንድ የጤና ጣቢያ ባለሙያ 'በአሰቃቂ ሁኔታ'መገደሏ ተገለፀ።," *Amharic News Borkena*, November 10, 2025, https://amharic.borkena.com/2025/11/10/በአማራ-ክልል-ደምበጫ-ወረዳ-አንድ-የጤና-ጣ/.

[25] Martin Plaut, "An Amhara Doctor Killed by the Ethiopian Military," *Martin Plaut*, February 4, 2026, https://martinplaut.com/2026/02/04/an-amhara-doctor-killed-by-the-ethiopian-military/.

[26] International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia, *Comprehensive Investigative Findings and Legal Determinations*, Fifty-Fourth Session (UN Human Rights Council, October 13, 2023), https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/chreetiopia/a-hrc-54-crp-3.pdf; The New Humanitarian, "The UN-Led Response in Ethiopia Was a Failure. It's Time for Accountability.," June 5, 2024, https://www.thenewhumanitarian.org/opinion/2024/06/05/un-response-ethiopia-failure-accountability; Global Centre for the Responsibility to Protect, "Civil Society Concerns in Achieving Transitional Justice and Accountability for Atrocities in Ethiopia."

[27] ACLED, *Ethiopia Situation Update (14 May 2025)*, May 15, 2025, https://reliefweb.int/report/ethiopia/ethiopia-situation-update-14-may-2025-enam.

[28] The Continent, "Doctors on Strike, Ethiopian Government on the Attack," Substack newsletter, *The Continent*, (June 11, 2025), https://continent.substack.com/p/doctors-on-strike-ethiopian-government.

[29] Zecharias Zelalem, "What's behind the Mass Arrests of Ethiopian Doctors?," *Global Voices*, July 15, 2025, https://globalvoices.org/2025/07/15/whats-behind-the-mass-arrests-of-ethiopian-doctors/.

[30] Human Rights Watch, "Ethiopia: Crackdown on Health Workers' Protests," June 25, 2025, https://www.hrw.org/news/2025/06/25/ethiopia-crackdown-on-health-workers-protests; Amnesty International, "Ethiopian Authorities Must Begin Negotiations with Health Professionals," May 23, 2025, https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/05/ethiopia-authorities-must-engage-in-negotiations-with-striking-healthcare-professionals-unconditionally-release-detained-medics/; Faisal Ali, "'I Felt Helpless': Ethiopian Doctors Held, Harassed for Seeking Better Pay," *Al Jazeera*, accessed May 3, 2026, https://www.aljazeera.com/features/2025/9/2/i-felt-helpless-ethiopian-doctors-held-harassed-for-seeking-better-pay.

[31] Zelalem, "What's behind the Mass Arrests of Ethiopian Doctors?"; "Ethiopia: Proposed Legal Changes Threaten Civil Society | Human Rights Watch," July 29, 2025, https://www.hrw.org/news/2025/07/29/ethiopia-proposed-legal-changes-threaten-civil-society.
[32] Justin Sandefur and Charles Kenny, "USAID Cuts: New Estimates at the Country Level," *Center For Global Development*, March 26, 2025, https://www.cgdev.org/blog/usaid-cuts-new-estimates-country-level.
[33] Physicians for Human Rights and The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, "Shuttered Clinics, Preventable Deaths: The Impact of U.S. Global Health Funding Cuts in Ethiopia," June 12, 2025, https://phr.org/our-work/resources/shuttered-clinics-preventable-deaths-the-impact-of-u-s-global-health-funding-cuts-in-ethiopia/.
[34] Fred Harter, "'The Impact Has Been Devastating': How USAid Freeze Sent Shockwaves through Ethiopia," *The Guardian*, February 21, 2025, sec. Global development, https://www.theguardian.com/global-development/ng-interactive/2025/feb/21/the-impact-has-been-devastating-how-usaid-freeze-sent-shockwaves-through-ethiopia.
[35] Andrea Ferreira da Silva et al., "Impact of Two Decades of Humanitarian and Development Assistance and the Projected Mortality Consequences of Current Defunding to 2030: Retrospective Evaluation and Forecasting Analysis," *The Lancet Global Health* 14, no. 5 (May 1, 2026): e690–701, doi:10.1016/S2214-109X(26)00008-2; Elissa Miolene, "Exclusive."
[36] Elissa Miolene, "Exclusive."
[37] Addis Standard, "Tigray Health Bureau Issues Urgent Appeal Warning of Imminent Health System Collapse amid Fuel, Medicine Shortages," March 5, 2026, https://addisstandard.com/tigray-health-bureau-issues-urgent-appeal-warning-of-imminent-health-system-collapse-amid-fuel-medicine-shortages/.
[38] Batseba Seifu, "The Fuel Embargo on Tigray Is a Siege," *Modern Diplomacy*, April 3, 2025, https://moderndiplomacy.eu/2025/04/04/the-fuel-embargo-on-tigray-is-a-siege/; Ashenafi Endale, "Tigray Officials Accuse Fed Of Cutting Off Region's Fuel Supply | The Reporter Ethiopia," March 29, 2025, https://www.thereporterethiopia.com/44463/.
[39] Addis Standard, "Tigray Health Bureau Issues Urgent Appeal Warning of Imminent Health System Collapse amid Fuel, Medicine Shortages"; "Ethiopian, Tigrayan Forces Must Pull Back from the Brink," *Refugees International*, accessed May 8, 2026, https://www.refugeesinternational.org/statements-and-news/ethiopian-tigrayan-forces-must-pull-back-from-the-brink/.
[40] Global Centre for the Responsibility to Protect, "Ethiopia on the Brink"; Addis Standard, "Tigray Health Bureau Issues Urgent Appeal Warning of Imminent Health System Collapse amid Fuel, Medicine Shortages"; "Ethiopian, Tigrayan Forces Must Pull Back from the Brink."

[42] World Health Organization, "Surveillance System for Attacks on Health Care (SSA)"; Dadi and Mersha, "WHO's Surveillance System for Attacks on Health Care Is Failing Ethiopia."
[43] BBC, "Ethiopia's Tigray Crisis: Hospitals 'Vandalised and Looted,'" *BBC News*, March 15, 2021, https://www.bbc.com/news/world-africa-56399882.
[44] ICRC, "Tigray and Northern Ethiopia Operational Update," November 18, 2020, https://www.icrc.org/en/document/escalating-fighting-tigray-and-northern-ethiopia; Doctor's Without Borders, "MSF Internal Review Finds Three Staff Members Were Deliberately Targeted and Killed in Tigray, Ethiopia in 2021," July 15, 2025, https://www.doctorswithoutborders.org/latest/ethiopia-msf-releases-findings-internal-review-2021-tigray-killing-three-staff-members.
[45] ProQOL, "Professional Quality of Life (ProQOL) Measure" (The Center for Victims of Torture), accessed May 12, 2026, https://proqol.org/proqol-measure.
[46] A. Mark Clarfield et al., "An Appeal to World Leaders: Health Care for Ethiopians in Tigray," *The Lancet* 399, no. 10323 (January 29, 2022): 433, doi:10.1016/S0140-6736(22)00054-X; Al Jazeera, "Ethiopia's Tigray Is under a 'Systematic' Blockade: WHO Chief," November 12, 2021, https://www.aljazeera.com/news/2021/11/12/ethiopias-tigray-is-under-a-systemic-blockade-who-chief; Hailay Gesesew et al., "The Impact of War on the Health System of the Tigray Region in Ethiopia: An Assessment," *BMJ Global Health* 6, no. 11 (November 23, 2021): e007328, doi:10.1136/bmjgh-2021-007328.

[47] International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia, *Comprehensive Investigative Findings and Legal Determinations*, October 13, 2023.
[48] BBC, "Ethiopia's Tigray Crisis"; Doctor's Without Borders, *Widespread Destruction of Health Facilities in Ethiopia's Tigray Region*.
[49] Doctor's Without Borders, "MSF Internal Review Finds Three Staff Members Were Deliberately Targeted and Killed in Tigray, Ethiopia in 2021"; "Under the Shadow of Conflict: Q&A with Health Professionals Network for Tigray," *PHR*, October 4, 2024, https://phr.org/our-work/resources/under-the-shadow-of-conflict-qa-with-health-professionals-network-for-tigray/.
[50] Doctor's Without Borders, *Widespread Destruction of Health Facilities in Ethiopia's Tigray Region*; Addis standard1, "News: Two-Year War Leaves 86% of Tigray's Healthcare Facilities Devastated: New Report," *Addis Standard*, October 5, 2023, https://addisstandard.com/news-two-year-war-leaves-86-of-tigrays-healthcare-facilities-devastated-new-report/.
[51] Gesesew et al., "The Impact of War on the Health System of the Tigray Region in Ethiopia."
[52] Hale Teka et al, "The impact of armed conflict on maternal morbidity and mortality at a teaching hospital in the Tigray region of Ethiopia: a pre-war and wartime comparative analysis," BMC Pregnancy and Childbirth, vol. 25, art. 389 (April 3, 2025): doi: 10.1186/s12884-025-07505-3
[53] Addis Standard, "Drone Strike on Health Post in North Wollo Kills Four Civilians, Including Pregnant Woman, over Ten Injured"; Harter, "'Horrific' Civilian Toll as Ethiopia Turns to Combat Drones."
[54] Selamawit Eshetu Yeromaw, "The Amhara People in Ethiopia Face an Overlooked Public Health Crisis amid Another Armed Conflict in the Region," *Discover Public Health* 21, no. 1 (October 19, 2024): 142, doi:10.1186/s12982-024-00256-0; Amnesty International, "Ethiopia," November 9, 2021; Ethiopia Observer, "More than 1500 Health Facilities Destroyed or Damaged in Amhara and Afar: Minister of Health," *Ethiopia Observer*, September 22, 2021, https://www.ethiopiaobserver.com/2021/09/22/more-than-1500-health-facilities-destroyed-or-damaged-in-amhara-and-afar-minister-of-health/.
[55] Human Rights Watch, *"If the Soldier Dies, It's on You" Attacks on Medical Care in Ethiopia's Amhara Conflict*.
[56] Mihretie Gedfew et al, "Armed conflict and treatment interruptions: A systematic review and meta-analysis in Amhara, Ethiopia," Public Health, vol. 241 pp. 122-128 (April 2025): doi: 10.1016/j.puhe.2025.01.039
[57] Addis Standard, "Drone Strike on Health Post in North Wollo Kills Four Civilians, Including Pregnant Woman, over Ten Injured"; Human Rights Watch, "Ethiopia," March 5, 2021; Amnesty International, "Ethiopia," November 9, 2021; Human Rights Watch, *"If the Soldier Dies, It's on You" Attacks on Medical Care in Ethiopia's Amhara Conflict*; Gesesew et al., "The Impact of War on the Health System of the Tigray Region in Ethiopia"; Dadi and Mersha, "WHO's Surveillance System for Attacks on Health Care Is Failing Ethiopia"; Doctor's Without Borders, *Widespread Destruction of Health Facilities in Ethiopia's Tigray Region*.
[58] International Committee of the Red Cross, "Rule 28. Medical Units," Customary IHL Database; Geneva Conventions of 1949, Common Article 3; Additional Protocol II, Article 11.
[59] Common Article 3 of the Geneva Conventions; Additional Protocol II, arts. 7–11 and 13(2); ICRC Customary IHL Database, rules 1, 7, 25, 28 and 29.
[60] Additional Protocol II, art. 11(2); ICRC Customary IHL Database, rule 28.
[61] Additional Protocol II, art. 18(2); ICRC Customary IHL Database, rule 55.
[62] ICRC Customary IHL Database, rules 14–15; see also rules 17–21 on precautions in attack.
[63]The U.N. International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia found that the armed conflict that began in Tigray on Nov. 3, 2020, later spread to Amhara and Afar as a non-international armed conflict, to which Common Article 3 and Additional Protocol II applied. The later conflict in Amhara involved the federal forces and the non-state Fano. ICRC, "Treaties, States Parties and Commentaries: Ethiopia"; ICRC Customary IHL Database, rules 1, 7, 25, 28, 29, 55 and 110.
[64] Office of the High Commissioner for Human Rights, "Ethiopia." The UN Human Rights Office reported that Ethiopia's 2023 conflicts in Amhara and Oromia involved serious violations and abuses, including attacks affecting medical personnel, ambulances and hospitals, and impeded humanitarian access, citing paragraphs 2, 4, 33, 34, 36 and 54 of its June 2024 update. The Human Rights Committee has also called on Ethiopia to investigate alleged violations of international human rights and humanitarian law, protect conflict-affected populations and ensure full humanitarian access, in paragraph 20 of its 2022 concluding observations.

[65] International Covenant on Civil and Political Rights, art. 6; International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights, art. 12; U.N. Treaty Body Database, Ethiopia ratification status.
[66] International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia, *The Acute Risk of Further Atrocity Crimes in Ethopia: An Analysis*; Dadi and Mersha, "WHO's Surveillance System for Attacks on Health Care Is Failing Ethiopia"; The New Humanitarian, "The UN-Led Response in Ethiopia Was a Failure. It's Time for Accountability."
[67] ICHREE, *Report of the International Commission of Human Rights Experts on Ethiopia*; Global Centre for the Responsibility to Protect, "Civil Society Concerns in Achieving Transitional Justice and Accountability for Atrocities in Ethiopia."
[68] Global Centre for the Responsibility to Protect, "Ethiopia on the Brink."
[69] Physicians for Human Rights and The Organization for Justice and Accountability in the Horn of Africa, "Renewed Fighting in Ethiopia Risks Widespread Civilian Harm"; Addis Standard, "Tigray Health Bureau Issues Urgent Appeal Warning of Imminent Health System Collapse amid Fuel, Medicine Shortages."
[70] Mihretie Gedfew et al., "Armed Conflict and Treatment Interruptions: A Systematic Review and Meta-Analysis in Amhara, Ethiopia," *Public Health* 241 (April 2025): 122–28, doi:10.1016/j.puhe.2025.01.039; Tilksew Ayalew Abetie, Simachew Animen Bante, and Desta Debalkie Atnafu, "Health Impacts of Armed Conflict in Ethiopia: A Scoping Review of Evidence from 2018 to 2023," *BMC Public Health* 25, no. 1 (November 14, 2025): 3947, doi:10.1186/s12889-025-25365-6; Yeromaw, "The Amhara People in Ethiopia Face an Overlooked Public Health Crisis amid Another Armed Conflict in the Region"; Gesesew et al., "The Impact of War on the Health System of the Tigray Region in Ethiopia."